Міністерство освіти і науки України

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

АНОХІНА ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 81'32+81'44:[811.111+811.161.2]

ТИПОЛОГІЯ ЛАКУНІКОНІВ АНГЛОМОВНОЇ ТА УКРАЇНОМОВНОЇ КАРТИН СВІТУ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство
10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному лінгвістичному університеті, Міністерство освіти і науки України

Науковий консультант доктор філологічних наук, професор
Корольова Алла Валер'янівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, завідувач кафедри
загального мовознавства і германістики

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Борисов Олексій Олександрович,
Національний університет
"Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка,
завідувач кафедри германської філології

доктор філологічних наук, професор
Єрмоленко Сергій Семенович,
Інститут мовознавства
імені О. О. Потебні НАН України,
відділ загального і порівняльно-історичного
мовознавства, провідний науковий співробітник

доктор філологічних наук, доцент
Кійко Юрій Євгенович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри германського, загального
і порівняльного мовознавства

Захист відбудеться "13" травня 2019 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Тургенєвська, 8/14

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий "12" квітня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Т. С. Толчеєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена встановленню типології лакуніконів англомовної та україномовної картин світу.

Сучасна лінгвістика інтегрує різні гуманітарні та науково-технічні знання, створюючи нові горизонти для пізнавальної діяльності людини. Останнім часом лінгвістичні студії здебільшого зосереджені на вивченні тих феноменів, що забезпечують ефективність процесу комунікативної взаємодії носіїв як однієї мови (Н. Д. Арутюнова, Ж.-П. Віне, Ж. Дарбельне, Т. ван Дейк, В. З. Дем'янков, С. М. Іваненко, З. Д. Попова, С. М. Ервін-Тріпп, К. Хейл та ін.), так і учасників між- і транскультурних контактів (М. Ф. Алефіренко, О. О. Борисов, А. Вежбицька, В. В. Воробйов, В. Г. Гак, М. С. Делюсто, С. С. Єрмоленко, Л. П. Іванова, Ю. Є. Кійко, Г. В. Колшанський, Л. Ф. Компанцева, А. В. Корольова, Й. А. Стернін, С. Г. Тер-Мінасова та ін.), серед яких особливо чутливими для досягнення успішності спілкування є ***лакуни*** – т. зв. "білі плями" (Ю. С. Степанов) – відсутні поняття або їхні позначення в одній із контактних мов (Р. О. Будагов, Г. Д. Гачев, М. І. Онищук, Н. В. Прощенкова, Ю. О. Сорокін, С. О. Швачко та ін.).

Складність осмислення онтології лакун посприяла розробленню нової науки – **лакунології** (Г. О. Антіпов, Г. В. Бикова, О. В. Бізунова, Т. Боса, О. А. Донських, Л. Іштван, І. Ю. Марковіна, Х. С. Расул), теоретичні засади якої "визрівали" в середовищі фахівців із *перекладознавства* (С. І. Влахов, Н. Л. Глазачева, Р. П. Зорівчак, В. І. Карабан, Е. Пім, Д. Сзерсзуновіц, О. Д. Швейцер, С. П. Флорін, А. П. Якимчук). Безпосередньо ж у лінгвістичних студіях (І. А. Несторова, В. Л. Муравйов) лакуни спершу досліджували на тлі суміжних понять, дотичних до сфер *лінгвокраїнознавства* (Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров та ін.), *етнопсихолінгвістики* (Ю. О. Сорокін та ін.) та *психолінгвістики* (О. Р. Лурія, М. С. Ремланд, М. К. Шохор-Троцька), які згодом підготували потужний ґрунт для подальшого їхнього аналізу з позицій *невербальної лінгвосеміотики* (В. В. Богданов, Г. П. Божко, Д. К. Бургун, Р. Д. Копер, М. В. Крижановська, Л. В. Солощук, Г. Д. Хоблер), *когнітивної лінгвістики* (Г. В. Бикова, В. О. Самохіна, Й. А. Стернін, Ф. Поятос, С. О. Швачко), *міжкультурної комунікації* (А. Кліппі, Д. Т. Мастерсон, М. Л. Паттерсон), *прагмалінгвістики* (О. В. Кравченко, Н. М. Печко, М. Кнапп, Д. Холл) та *корпусної лінгвістики* (М. Бейкер, Й. В. Бергстад, С. Ю. Богданова, Н. П. Дарчук, В. П. Захаров, Є. А. Карпіловська, С. Хельгегрен).

У результаті тривалих наукових пошуків учені припустили, що процес лакунізації відображає варіативність мовних систем і, перш за все, тенденцію до економії знаків (Ж.-П. Колсон, О. В. Тищенко, Л. М. Ягупова), тоді як зворотний процес делакунізації пов'язаний із механізмами й можливостями заповнення й елімінації лакун у картинах світу представників різних етнокультур (Г. О. Антіпов, О. А. Донських, І. Ю. Марковіна, Ю. О. Сорокін). З огляду на це під ***картинами світу*** розуміють один із їхніх синергетичних мозаїкоподібних (В. В. Жайворонок) фрагментів – лакунарний, що в кожній лінгвокультурі становить складноорганізовану систему мовних, комунікативних і когнітивних елементів, які відображають об'єктивно-суб'єктивний стан НЕ-ІСНУВАННЯ / ВІДСУТНОСТІ (Г. С. Померанц, М. Хайдеггер, С. О. Швачко та ін.) певних понять та явищ довкілля.

Попередні спостереження за “поведінкою” лакун в англомовній та україномовній картинах світу дають підстави говорити про те, що ці утворення організовані за сценарієм “МОВА – МОВЛЕННЯ – КОГНІЦІЯ”, який найбільш візуалізовано розгортається в корпусах текстів: одномовних (BNC, COCA, WebCorp, Корпус текстів української мови), двомовних (OPUS) та мультимовних (Universaldependencies), що дають змогу, *по-перше*, простежити процес лакунізації (С. В. Власенко, О. В. Грудева) і делакунізації (С. Ю. Булгакова, М. В. Рябова, Д. Сзерсзуновіц); *по-друге*, зафіксувати механізми розвитку та відмирання мовних форм; *по-третє*, виконати пошук архаїзованих, нових, раніше невідомих, та низькочастотних одиниць (М. Барлоу, Ш. Гартман, Д. Моріта, Х. Муноз, Л. Фонтейн); *по-четверте*, делітованих елементів у перекладах (П. Ф. Браун, Г. Р. Йєпес, Д. С. Лай, Р. Л. Мерсер) тощо.

Корпусний підхід надає ширші можливості для розкриття онтологічної сутності філософської категорії “відсутності”, яка стала основою для творення широкого реєстру лакуноємних понять і одиниць-лакун (Г. Р. Йєпес, З. Г. Прошина) як фрагментів англо- й україномовних картин світу. Це свідчить про те, що формується новий напрям у корпусній лінгвістиці – *корпусна лакунологія* (Й. В. Бергстад, Ч. Мейєр), метою якої є розроблення методологічної бази для укладання словників нового покоління в різних форматах, насамперед, в електронному вигляді з можливістю розширення наявних баз даних та їх доповнення лакунарними одиницями.

Актуальність теми дисертації зумовлена її зорієнтованістю на вивчення, з одного боку, нових універсальних категорій, до яких належить лакунарність, а з іншого, – наукової інтерпретації одиниць – об’єктів вивчення нової науки – лакунології, що становлять значний статико-динамічний фрагмент картин світу носіїв різних мов, у даному разі – англійської та української, який потребує його систематизації у відповідні типи лакуніконів. Необхідність розроблення нової теорії і методології лакунології, яка забезпечить кількісно-якісну верифікацію лакун із подальшою їх категорійною кластеризацією в типологію лакуніконів, продиктована також сучасними додатковими можливостями автоматизованого їхнього пошуку в різних типах корпусів за допомогою придатного для такої дослідницької процедури комп’ютерного програмного забезпечення.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на положенні про те, що в процесі діахронно-синхронного розвитку мов простежуються системні закономірності категорії лакунарності. Процеси лакунізації і делакунізації є універсаліями, що фіксують відмирання і новий розвиток мовних форм. Припускаємо, що лакунікони англомовної та україномовної картин світу мають дещо несиметричне наповнення, однак демонструють тенденцію до екстеріоризації лакун у мовних системах, мовленнєвій і когнітивній діяльності людини, що особливо стає очевидним з огляду на делітації у перекладах та наявність лакунарних елементів у процесі міжкультурної комунікації.

Зв’язок дисертації із науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Київського національного лінгвістичного університету в рамках наукової теми кафедри германської і фіно-угорської філології імені проф. Г. Г. Почепцова

“Комунікативно-когнітивний та соціокультурний аспекти функціонування системи мовних одиниць германських і фіно-угорських мов у синхронії і діахронії”, а також в рамках фундаментального наукового проекту “Германо-романо-слов’янський корпус аутентичних наукових текстів із лінгвоантропогенезу: розробка технологій нового покоління” (державна реєстрація № 0117U004901, наказ № МОН України від 16.03.17 р.), що виконується за рахунок видатків фонду Державного Бюджету України в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Київського національного лінгвістичного університету, протокол № 5 від 24 грудня 2012 р.; уточнено і перезатверджено в новій редакції на засіданні спеціалізованої ученої ради Д 26.053.26 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, протокол №2.1 від 11 лютого 2019 року).

Метою дисертації є встановлення типології лакуніконів англомовної та україномовної картин світу за кластерами гіперкатегорії лакунарності (екзозоною), ендозонами й субзонами лакуноємних і сумірних одиниць.

Сформульована мета передбачала вирішення таких **завдань**:

– систематизувати теоретичні положення лакунолоії як самостійної лінгвістичної дисципліни та адаптувати їх для розроблення нового її напряму – корпусної лакунології;

– обґрунтувати міждисциплінарний статус лакунарності як гіперкатегорії вищого порядку, якій підпорядковані когнітивні, логіко-поняттєві й лінгвістичні категорії;

– розробити нову методологію для укладання лакуніконів із застосуванням як традиційних методів лакунології, міжкультурної комунікації і перекладознавства, так і за допомогою сучасних програмних продуктів пошуку лакун у різних типах машиночитних бібліотек і корпусів текстів;

– протестувати алгоритми пошуку лакун через знаковий або чисельний ідентифікатори в текстових масивах і корпусах текстів;

– здійснити кластерну таксономію лакун за трьома типами ендозон: мовною (за парадигматичним і панхронним кластерами), комунікативною (за синтагматичним і культурологічним кластерами) та когнітивною (за пізнавальним і корпусним кластерами);

– укласти машиночитну ініціальну картотеку лакун на основі гіперкатегорії лакунарності за сценарієм МОВА – МОВЛЕННЯ – КОГНІЦІЯ та представити її як стартовий лакунікон;

– верифікувати лакуни в одномовних і паралельних двомовних корпусах і завершити типологізацію корпусного лакунікону;

– увести в науковий обіг термін “делітація” на позначення вилучень у машиночитному бітексті як однієї з методичних процедур формування лакуніконів англомовної та україномовної картини світу та аргументувати його доцільність для виконання подібних пошукових операцій;

– виявити закономірності й відмінності в кількісно-якісній та синергетичній організації укладених лакуніконів англомовної та україномовної картин світу.

Об’єкт дослідження – лакуни як знаки мови, мовлення, перекладу, когніції, корпусів і текстових масивів.

Предмет дослідження – парадигматична, панхронна, синтагматична, культурологічна, пізнавальна та корпусна кластеризація лакун англійської і української мов; мовна, комунікативна, когнітивна і корпусна верифікація лакун та методологічна процедура укладання корпусного лакунікону.

Джерельну базу дисертації становлять дані машиночитних лексикографічних (*Roget's (Hyperlinked) Thesaurus*) та енциклопедичних джерел англійської та української мов, електронних корпусів – Британський національний корпус (*British National Corpus*); корпус сучасної англійської мови (американський варіант) (*Corpus of Contemporary American English*); корпус текстів української мови (*КТУМ*); паралельний корпус слов'янських та інших мов (*ParaSol*); паралельний корпус *OPUS*; міжнародний мультимовний корпус 47 мов (*Universaldependencies*), а також прикладні програми *AntConc, My Memory, SketchEngine, TRADOS, Wordfast aligner, Wordfast, Wordfast anywhere* та інші аналізатори. Картотеку "Лакунікони" було укладено на основі текстів різнофахових дискурсів як фрагментів англомовної та україномовної картин світу, яка є відкритою для подальшого доповнення.

Фактичний матеріал дисертації. Загальний обсяг ініціальної / стартової машиночитної бібліотеки лакуніконів становить 1815 лакуноємних та сумірних одиниць і термінів (пов'язаних з архісемою 'відсутність'), які в процесі роботи з корпусами збільшують її обсяг і утворюють реєстр корпусних лакуніконів. Емпіричний матеріал дослідження складають також версії походження лексем *lacuna/лакуна* в етимологічних джерелах англійської та української мов, їхні ЛСВ, деривати та синоніми в сучасних тлумачних і термінологічних словниках.

Методи дослідження. На основі комплексного підходу до аналізу об'єкта наукової рефлексії та методологічних принципів – експансіонізму (міждисциплінарності й міжпарадигмальності), експланаторності (аргументованої науково-пояснювальної бази), культурного детермінізму (характерного при актуалізації лакунарних явищ, що мають місце при контакті культур), функціоналізму (що дає змогу простежити динаміку процесу лакунізації) та синергетичної системності (дотримання балансу при вивченні лакун як явищ мови, мовлення, когніції) – у роботі застосовані такі **методи і прийоми дослідження**:

1) структурної лінгвістики (*метод моделювання* – для унаочнення моделі англо- й україномовних лакуніконів за трьома типами ендозон: мови, мовлення, когніції і системною шестикластерною таксономією; *компонентний аналіз* – для фіксації архісеми 'відсутність' у семантичних структурах лексем *lacuna/лакуна,* представлених у тлумачних словниках англійської та української мов, а також для виявлення аломорфних інтегральних і диференційних сем у семантичних структурах лакун-культурем англійської та української мов з метою констатації таких міжмовних і міжкультурних явищ, як часткова еквівалентність і безеквівалентність; *валентний аналіз* разом із *дистрибутивним* – для визначення валентного аломорфізму та дистрибутивних сполучувальних відмінностей лакун у процесі їх функціональної ідентифікації у контактних англійській та українській мовах; *аналіз за безпосередніми складниками* – для фіксації відмінних формальних моделей речень, зумовлених граматикою залежностей в українській мові і граматикою складників (Л. Блумфілд) – в англійській мові;

2) когнітивної лінгвокомпаративістики (*метод "діахронічної" інтерпретації* (О. Семереньї) – для аналізу етимологічних версій походження лексеми *lacuna* та її українського відповідника (запозичених з латини в англійську (опосередковано) та українську (безпосередньо) мови) з метою розкриття первісної семантики індоєвропейського кореня *laku, прагерманських рефлексів та шляхів походження їхніх дериватів в українській мові; *метод когнітивної інтеграції ментальних просторів* – для реконструкції процесів семантичного переформатування лакун та механізмів їх міграції з однієї ендозони (та субзони) в інші, а також для випрацювання їхніх делакунізаторів, компенсаторів лакун у мовах-реципієнтах;

3) зіставної лінгвістики (*зіставно-типологічний метод*, за допомогою якого визначено еталони зіставлення – *tertium comparationis*, яким для зіставної інтерпретації є: лакуни як відсутні позначення в одній із контактних мов, лакуни як актанти біфуркації – пошук нової форми для позначення понять в одній із контактних мов; лакуни як нульові знаки, лакуни як культурно-марковані явища; для перекладацьких операцій: лакуни як нульовий трансфер; для корпусної лінгвістики: лакуни як гапакси та лакунарні леми, а також алгоритмізована мова – інструмент для пошуку лакун у паралельних двомовних текстах);

4) прикладної (корпусної) лінгвістики (програмні методи аналізу – для оброблення корпусних даних паралельних бітекстів, зокрема програма *ParaConc*, за допомогою якої виконувалася процедура злиття текстів, пошук частотності слів у межах заданого бітексту, а також заданих лакуноємних слів англійської та української мов в режимі конкордансу; частотний аналізатор *MonoConcEsy* – для обчислення статистики рідкісних слів у введеному для аналізу тексті/корпусі текстів; для пошуку лакун: за знаковим ідентифікатором (*) у пристосованих для цієї процедури корпусах; за чисельним ідентифікатором, який опосередковано виконує делакунізацію на основі внутрішньотекстових і зовнішньотекстових екстратекстуальних включень (приміток перекладача, пояснень, екскурсів, вступних статей, післямов тощо); методики обчислення семантичної дистанції лакуноємних лем в електронних версіях лексикографічних джерел за індексом Соренсена: F_1 *score, F-measure* (для семантичної близькості: QS = $\frac{2C}{A+B}$; для семантичної відстані QS = 1 – $\frac{2C}{A+B}$).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації *уперше розроблено* новий напрям у зіставно-прикладній лінгвістиці, яким є корпусна лакунологія і який дає змогу завдяки прграмному забезпеченню корпусів здійснювати пошук лакун та виконувати дослідницькі операції з виявленими одиницями, зокрема їх делакунізацію; укладено зоно-кластерну типологію лакуніконів контактних англо- та україномовної картин світу; *введено* в науковий обіг корпусної лакунології термін "делітація" на позначення некомпенсованих вилучень та втрат у перекладі, що не елімінуються замінами й частковими компенсаціями під час їх міжмовного трансферу.

Розкрито онтогносеологічну природу філософської категорії "відсутність", на якій ґрунтується логіко-поняттєва категорія лакунарності з її лінгвістичною і когнітивною шестикластерною організацією: парадигматичною, панхронною, синтагматичною, культурологічною, пізнавальною і корпусною.

Систематизовано лакуноємні одиниці, терміни-лакуни, культурно-марковані лакуни, корпусно-перекладацькі лакуни в три типи лакуніконів шляхом фіксації в їх формі, значенні й функціях архісеми ‘відсутність’, її інтегральних і диференційних сем в лакунарних явищах кожної із мов, а також відповідно до законів аломорфізму й ізоморфізму англійської та української мов: на формальному, семантичному, функціональному і когнітивному рівнях в ендозонах мови, мовлення і когніції; *укладено* стартову (ініціально-динамічну) машиночитну картотеку лакуніконів, яка складається з термінів і понять на позначення 1) фонетичних, граматичних і лексичних лакун (*парадигматичні лакуни*); 2) комунікативних та нейрофізіологічних пропусків у мовленні (*синтагматичні лакуни)*; 3) ментальних, фонових, енциклопедичних лакун або інших специфічно-орієнтованих явищ (*когнітивні лакуни*); 4) лакун синхронії та діахронії (*панхронні лакуни*); 5) термінів і понять-культурем, безеквівалентної лексики, реалій, екзотизмів, етнонімів, ксенонімів тощо (*культурологічні лакуни*); *виявлено* механізми переформатування та міграції лакун із однієї зони в іншу, які відображають процеси концептуальної інтеграції як в одній лінгвокультурі, так і в міжкультурному просторі.

Ідентифіковано лакуни як синергетично-системні, функціональні, когнітивні й віртуальні одиниці, що фіксуються в режимі [не дано] у двомовних корпусах, зокрема і в ретрансльованих версіях перекладу англомовних текстів українською мовою та україномовних – англійською, і є результатами реалізації категорії “НІЩО: неіснування / відсутності”.

Диференційовано окремий вид корпусних лакун (за допомогою програм *ParaConc* та *MonoConcEsy*): рідкісні текстові лакуни / гапакси, що корелюють з архісемою ‘відсутність’, і *завершено* на цьому етапі методологічну процедуру укладання лакуніконів англомовної та україномовної картин світу.

Обчислено семантичну дистанцію лакуноємних лем за індексом Соренсена: *F_1 score*, *F-measure* (для семантичної близькості: QS = $\frac{2C}{A+B}$; для семантичної відстані QS = 1 – $\frac{2C}{A+B}$); зафіксовано гапакси як рідковживані одиниці і включено їх до лакуніконів за допомогою програми MonoConcEsy та виміряно їхню частоту вживання, менше ніж 0,0001 відсотка в межах заданого корпусу.

Доведено гіпотезу про те, що гіперкатегорія лакунарності характерна для всіх ендозон мови, мовлення та когнітивної діяльності людини, есплікуючись у режимі складних синергетико-динамічних систем.

Удосконалено: 1) теоретико-методологічну базу науки лакунології в аспекті інтерпретації лакуноємних одиниць як *системних явищ* однієї мови, а також сумірних одиниць контактних мов – фіксаторів законів аломорфізму й ізоморфізму на всіх рівнях; *комунікативних явищ*, що мають місце як у монокультурній, так і в міжкультурній комунікації й у процесі перекладу; *когнітивних* явищ – відмінних результатів пізнання явищ навколишнього світу представниками англомовного та україномовного соціумів; 2) прикладну процедуру програмного пошуку перекладацьких лакун у паралельних двомовних корпусах за допомогою делакунізаторів (через знакові або чисельні ідентифікатори у текстах англо-українських та україно-англійських перекладів).

Зміст дисертації сформульовано в положеннях, які **винесено на захист:**

1. Лакунологія – нова лінгвістична дисципліна, що має свої об'єкт, предмет та методи їх дослідження, категорії, одиниці, терміни й поняття, які формують складноорганізовані статико-динамічні фрагменти англо- та україномовної картин світу. До категорій лакунології належать логіко-поняттєві, лінгвістичні й когнітивні форми (кластери) відображення НЕБУТТЯ, сукупність яких утворює гіперкатегорію лакунарності, що має шестикластерну організацію і розкриває синергетичний характер зв'язків і відношень між лакунами трьох типів ендозон: мови, мовлення і когніції. Структурно-синергетична гіперкатегорія лакунарності становить резервуар її центрального (ядерного) члена (логіко-поняттєвої категорії НІЩО) і нецентральних (периферійних) членів – лінгвістичної і когнітивної категорій, які є своєрідними субрезервуарами кластеризації лакун мови, мовлення і когнітивної діяльності, що фіксуються в лексикографічних джерелах, у міжкультурній взаємодії та перекладі, у паралельних (двомовних) і мультимовних корпусах.

2. Онтогносеологічна сутність лакун як маркерів категорії НІЩО розкривається через усвідомлення поняття ВІДСУТНОСТІ в різних мовах і культурах у його опозиціях: БУТТЯ / НЕБУТТЯ, ДОСТАТОК / БРАК, ЗГОДА / ЗАПЕРЕЧЕННЯ, НАЯВНІСТЬ / ПУСТОТА, семантичні витоки яких сягають і.-є. етимону *laku з архісемою 'відсутність', що реконструюється для запозичених в англійську та українську мови із латини одиниць *lacuna/лакуна*.

3. У первісних наївних картинах світу архісема 'відсутність' була представлена 3 інтегральними семами: 1) 'невелике озеро-яма з водою в полі / місце, де було озеро', 'велика заглибина в землі / льох', тобто спустошена/висушена водойма' ("брак води"); 2) 'заглиблення, що утворилося після спустошення/висушення' ("пуста воронка", "отвір"); 3) 'рівнина' ("полотно"), на базі яких у сучасних картинах розвинулися нові ЛСВ на зразок "порожнеча", "пустота". У наукових картинах світу ці семи втратили вихідне топографічне значення (водойми та їхнього спустошеного стану) і трансформувалися в семи 'пропуск', 'відсутній елемент', 'відсутня форма', 'прогалина'. Значення "озеро", "яма", "болото" та "море" більше не пов'язують зі словом *lacuna/лакуна*. Розвинувши свої первісні значення і набувши нових диференційних сем, пов'язаних із архісемою 'відсутності' та новими синонімами, поняття *lacuna/лакуна* стає терміном у філософії, математиці, медицині. У лінгвістиці й перекладознавстві термін *лакуна* набуває статусу гіпероніма для таких його гіпонімів, як *частково безеквівалентна і безеквівалентна одиниця, лінгвокультурема, реалія, нульовий знак, нульовий трансфер, гапакс, делітація* тощо, кількісно-якісний реєстр яких систематизовано в три типи лакуніконів англомовної та україномовної картин світу: мовний, мовленнєвий і когнітивний, які відображають процес лакунізації.

4. Процес лакунізації відбувається за аналогією до роботи складних синергетично-динамічних систем, де лакуна витлумачується, по-перше, як вихідна точка семіозису, актант біфуркації, старт до реалізації нової форми, релайфації; по-друге, як аломорфізм специфічно-культурних явищ; по-третє, як нульовий трансфер та перекладацька помилка; по-четверте, як низькочастотна одиниця та лакунарна лема.

5. Сукупність лакун у широкому розумінні утворює лакунікон – синергетично сконструйований ментальний лакунарний фрагмент англомовної та україномовної картин світу, що складається з лакуноємних і сумірних одиниць, категоризованих на основі архісеми ‘відсутність’. У вужчому значенні лакунікон – це машиночитна картотека лакун, кластеризована за сценарієм “МОВА – МОВЛЕННЯ – КОГНІЦІЯ і верифікована на базі різних корпусів: одномовних, двомовних і мультимовних.

6. Таксономія лакун за ендозонами здійснювалася шляхом фіксації в їх зовнішній і внутрішній формах, а також у змісті лакуноємної ознаки (архісеми ‘відсутність’ та всіх її виявів), безпосередньо пов’язаної з усіма значеннями трьох термінів: гіпероніма “lacuna/лакуна” – для мовної ендозони, 2) гіпоніма “gap/пропуск” – для комунікативної і 3) власне терміна “absence/відсутність” – для когнітивної. Корпусні дані підтвердили такий синергетично розгалужений тезаурус лем *lacuna/лакуна*.

7. Загальний обсяг ініціальної бібліотеки лакуніконів становить 1815 лакуноємних та сумірних одиниць англо- та україномовної картин світу.

Перший тип мовної ендозони лакунікону включає 156 лакуноємних одиниць – в англійській мові / 164 – в українській та по 42 сумірні одиниці, що відсутні як в українській, так і в англійській мовних системах. Другий тип комунікативної ендозони лакунікону включає 80 лакуноємних одиниць – в англомовній комунікації / 56 – в україномовній; 216 сумірних одиниць, що є мовленнєвими, міжкультурними і перекладацькими лакунами в україномовній картині світу і 262 сумірні одиниці – лакуни англомовної картини світу. Третій тип когнітивної ендозони лакунікону включає 379 лакуноємних одиниць, верифікованих в англомовних корпусах / 398 – в україномовних, та по 10 сумірних одиниць англо-українських корпусних лакун.

8. Завершальна машиночитна бібліотека є корпусним лакуніконом, верифікованим у корпусах (*BNC, COCA, WebCorp, КТУМ*) за допомогою прикладних програм для оброблення лінгвістичних даних в режимі конкордансів (*AntConc, MonoConcEsy, ParaConc*), доповненим англо-українською *tmx*-бібліотекою з пошуку делітованих елементів у бітекстах, а також можливістю розширення отриманих даних за допомогою корпусного інструмента *SketchEngine*.

Практичне значення одержаних результатів дисертації пов’язане з можливістю їхнього застосування у викладанні навчальних дисциплін: “Порівняльна типологія англійської та української мов”, “Загальне мовознавство”, “Вступ до перекладознавства”, “Методологія перекладу і теорія інтерпретації”, “Вступ до прикладної лінгвістики”, “Теорія і практика перекладу”; “Сучасні інформаційні технології у перекладі”, “Практичний двосторонній письмовий переклад”, “Усний двосторонній переклад”, безпосередньо у лінгводидактиці: у процесі навчання англійської мови, а також української – як іноземної, зокрема їхнього рівневого устрою, аломорфних термінів, понять і одиниць кожного рівня, що є системними, функціональними і когнітивними лакунами в іноземній мові порівняно з рідною, і навпаки. Результати дослідження можуть бути використані для розроблення нової методики аналізу перекладацьких трансформацій на базі паралельних двомовних корпусів, а особливо в процесі укладання словників безеквівалентної та частково еквівалентної лексики англійської та української мов, словників гапаксів тощо.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на засіданнях кафедри германської і фіно-угорської філології імені проф. Г.Г. Почепцова Київського національного лінгвістичного університету, на *двадцять одній* науковій конференції різних рівнів, серед яких – *п'ятнадцять* міжнародних: "Мир языка – Мир в языке" (Київ, 2012); "Україна і світ: діалог мов та культур" (Київ, 2013, 2014, 2018); "Проблеми зіставної семантики" (Київ, 2013); "Мова. Культура. Комунікація: Образ майбутнього у картинах світу та знакових системах" (Чернігів, 2013); "Текст. Язык. Человек" (Республіка Білорусь, Мозир, 2013); "Актуальные вопросы германской филологии и методики преподавания иностранных языков" (Республіка Білорусь, Брест, 2013); "Многоликость перевода: от науки до искусства" (Латвійська Республіка, Рига, 2013); "Multidimensional Translation: From Science to Arts" (Латвійська Республіка, Рига, 2013); "Пріоритети германського та романського мовознавства" (Луцьк, 2016 – 2018); "Education and Power: Historical Perspectives" (Латвійська Республіка, Рига, 2013); "Education Culture and Society – Nowdays Challenges" (Республіка Польща, Вроцлав, 2013); "Philology and linguistics in the Digital Age FILIDA" – 2018, Budapest (Угорщина, Будапешт, 2018); "The first international scholarly and practical congress on Canadian Studies "Ukraine – Canada" (Луцьк, 2018); *чотири* всеукраїнські: "Актуальні питання філології" (Київ, 2012, 2013); "Перекладацькі інновації" (Суми, 2017, 2018); *дві* звітно-наукові: "Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету" (Київ, 2011, 2012).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в *сорока п'яти публікаціях*, з яких *одна* монографія "Корпусний лакунікон англомовної та україномовної картин світу" (26,72 др. арк.), *один* розділ – у колективній монографії (0,4 др. арк.), *тридцять шість* статтей, з яких *двадцять шість* – у наукових фахових виданнях України (6,81 др. арк.), *шість* статей (2,32 др. арк.) – у періодичних виданнях інших держав, *чотири* (0,72 др. арк.) – у міжнародних збірниках наукових праць, виданих за кордоном, а також у матеріалах *сімох* наукових конференцій (0,7 др. арк.).

Особистий внесок здобувача. Основні положення та висновки дисертації розроблені автором особисто. Запропонована модель корпусного лакунікону окреслює шляхи роботи в межах корпусної лінгвістики та лакунології. У наукових працях, опублікованих у співавторстві (номери 10, 20, 22, 37, 44 за списком публікацій в авторефераті), автору належать:

– витлумачення структури концепту ЛАКУНА в межах категорії лакунарності;

– ідентифікація статусу лакуни як ключового терміна в парадигмі метазнаків категорії НІЩО;

– виокремлення чинників лакунарності в мові й мовленні;

– опис лакуни як нульового трансферу.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається з анотацій двома мовами, переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (683 позиції, з яких 170 – іноземними мовами), довідкових та лексикографічних джерел (78 позицій), джерел ілюстративного матеріалу (76 позицій) та 9 додатків (стартова бібліотека лакунікону, корпусний лакунікон, діаграми, таблиці). Загальний обсяг роботи – 516 сторінок, обсяг основного тексту дисертації становить 359 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено його завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, описано методи дослідження, схарактеризовано джерельну базу і фактичний матеріал, указано форми апробації і структуру роботи.

У **першому розділі "Теоретичні засади становлення лакунології як бази для укладання лакуніконів англо- та україномовної картин світу"** систематизовано основні етапи становлення та розвитку лакунології як міждисциплінарної науки; розкрито онтологічну сутність та гносеологічний характер гіперкатегорії лакунарності; осмислено філософсько-онтологічні витоки категорії НЕ-БУТТЯ-ВІДСУТНОСТІ та визначено її центральне місце в структурі гіперкатегорії лакунарності; виявлено прамовний стан (індоєвропейський) лексем *lacuna/лакуна* та визначено лінії розвитку архісеми 'відсутність' в їх генетичних рефлексах і дериватах; здійснено подальший пошук генетичних дериватів лексеми *lacuna* за допомогою програмного алгоритму *Soundex;* продемонстровано шляхи розвитку сучасної семантичної структури лексем *lacuna/лакуна* в категорійному термінологічному полі лакунарності (за даними корпусу COCA та машиночитних лексикографічних джерел); уточнено статус лакуноємних одиниць із семами відсутності в машиночитних лексикографічних джерелах; проаналізовано механізми синонімізації і термінологізації лексем *lacuna/лакуна* в англо- та україномовних (наївній і науковій) картинах світу; обгрунтовано доцільність уведення лакуноємних і сумірних одиниць із архісемою 'відсутність' у лакунікони англомовної та україномовної картин світу; задано етапи верифікації лакун у корпусах та визначено способи їх кластеризації у стартові лакунікони.

Лакунологія як нова міждисциплінарна наука в своєму становленні пройшла шість основних етапів: 1) *практично-перекладознавчий* (Є. М. Верещагін, Р. П. Зорівчак, В. Г. Костомаров, В. І. Карабан, І. В. Корунець, Е. Пім, П. Тороп), представники якого звернули увагу на ті явища, які становили труднощі в перекладі і були дотичними до таких понять, як часткова еквівалентність і безеквівалентність. 2) *лінгвокультурологічний*, за якого в процесі тривалих дискусій дослідники дійшли висновку про те, що певні *реалії, культуреми* та інші подібні феномени не мають відповідників у контактних лінгвокультурах (М. Ф. Алефіренко, В. В. Воробйов, В. А. Маслова, В. М. Телія); 3) *етнопсихолінгвістичний*, у межах якого (Г. В. Бикова, В. Г. Гак, І. Ю. Марковіна, Ю. О. Сорокін,) було розпочато розроблення теорії і методології для вивчення вищеназваних культурно-специфічних понять, об'єднаних синкретичним терміном-гіперонімом "**лакуна**"; *психолінгвістичний*, в рамках якого було продовжено опрацювання методів пошуку еквівалентів (І. Панасюк) для елімінації лакун етнічного і психологічного характеру; 4) *прагмалінгвістичний*, представники якого розглядали лакуни як випадки нульової анафори та катафори з відсутнім дейксисом (Ф. С. Бацевич, Л. Р. Безугла, Л. В. Солощук); 5) *когнітивно-семіотичний*, пов'язаний із процесами переходу знака з однієї семіотичної системи в іншу, що зумовлюють творення лакуни на місці попереднього перебування знака (І. К. Кобякова, С. О. Швачко); 6) *корпусний* (Х. Муноз) – новий напрям лакунології, в якому пріоритетним стає дослідження процесу і механізмів делакунізації у різних типах корпусів.

Багатовекторність вивчення лакун зумовила й термінологічну розмитість її дефініцій (див. Рис. 1). Для уточнення наявної термінологічної невпорядкованості означень поняття “лакуна” в дисертації спершу було осмислено механізм категоризації тих класів об’єктів, явищ, предметів тощо, які можуть бути об’єднані як лакунарні (або лакуноємні).

Спираючись на результати зусиль вищезгаданих учених та представників інших наукових шкіл (С. Ю. Булгакова, О. С. Бурякова, Н. Л. Глазачева, А. О. Махоніна та ін.) і, насамперед, під впливом синергії філософської (М. Гайдеггер, Г. С. Померанц, Ж. П. Сартр та ін.) та лінгвістичної (І. К. Кобякова, З. Г. Прошина, М. В. Рябова, С. О. Швачко та ін.) наукової думки вдалося розкрити онтологічну сутність гіперкатегорії лакунарності та здійснити подальше її пізнання крізь призму феномену НІЩО (завдяки обговоренню дискусії навколо “небуття/буття” і “буття/небуття”) як відсутності елементів у мові, комунікативній діяльності та когніції.

Рис. 1 Дефініції поняття “лакуна”

Гносеологія як шлях до пізнання категорійного статусу лакунарності з її онтоприродою НІЩО/НЕ-БУТТЯ ґрунтується на такій дистинктивній ознаці, як ВІДСУТНІСТЬ, відповідно до якої безліч лакуноємних елементів поєднуються у відповідні кластери (групи) і зони. Парадигматичний, панхронний, синтагматичний, культурологічний кластери характерні для лакунарності як лінгвістичної категорії, яка простежується на всіх мовних рівнях: фонологічному (вилучення, редукція, спрощення тощо), граматичному (категорії: означеності/неозначеності, числа, відмінка, знаки пунктуації (три крапки, тире) тощо), лексико-семантичному (полісемія, синонімія, омонімія тощо), а також реалізується в мовленні (мовчання, пауза, пропуск та ін.), у перекладацькій і міжкультурній діяльності. Як когнітивна категорія лакунарність систематизує кластери лакуноємних і сумірних явищ, пов’язаних концептуальними зв’язками у корпусах текстів.

Виходячи з цього, ***гіперкатегорія лакунарності*** з її шестикластерною організацією (парадигматичною, панхронною, синтагматичною, культурологічною, пізнавальною і корпусною) дала змогу систематизувати реєстр лакун у три типи лакуніконів (мовний, мовленнєвий і когнітивний) як фрагментів англомовної та україномовної картин світу.

Мовний лакунікон упорядковано шляхом організації лакуноємних і сумірних одиниць у режимі [дано] / [не дано] в парадигматичному та панхронному кластерах. Мовленнєвий лакунікон містить терміни на позначення пропусків, пауз та делітацій у текстах, бітекстах та паралельних корпусах у кросреферентних міжкультурному і перекладацькому кластерах. Когнітивний лакунікон включає тезаурусні (терміни) та когнітивні утворення (метафори) в пізнавальному кластері та низькочастотні елементи (гапакси), делітації тощо – в корпусному.

Категорійна кластеризація лакун та їх подальша верифікація в корпусах спирається на 1) *принципи* внутрішньомовного (різні стани однієї мови) і міжмовного *зіставлення*, вихідним для яких є *tertium comparationis* (О. О. Борисов, С. М. Іваненко, Н. Б. Іваницька, М. П. Кочерган, А. В. Корольова, В. М. Манакін, Н. Є. Леміш), 2) на ключові положення *теорії складних систем* (А. А. Зернецька, Ю. Є. Кійко, І. Р. Пригожин), зокрема на розуміння змін у стані системи, де має місце точка біфуркації (старт відліку, нове розгалуження, новий стан системи).

На засадах такого підходу в дисертації запропоноване робоче визначення ***лакуни*** як когнітивно-семантичного нульового знака, що виникає в момент біфуркації нової форми та/або значення або їх реактуалізації і сигналізує про нову одиницю, що ситуативно, вербально, графічно чи віртуально фіксується в ендозонах мови, мовлення й когніції, утворюючи лакунарний фрагмент картини світу як окремої етнокультури, так і контактних культур. Це визначення є аргументованим поясненням того, що картина світу кожного етносу різниться за характером усвідомлення та сприйняття, в даному разі НЕ-БУТТЯ, окремі предмети, референти, явища якого не мають позначення/позначуваного (С. С. Єрмоленко, В. О. Кувакін, В. О. Кутирєв, М. К. Мамардашвілі, А. М. Чанишев). Саме в такій інтерпретації у роботі вжито терміни ***англомовна*** й ***україномовна картини світу*** – синергетичні утворення, які відображають сукупність світоглядних знань про лакуни – поняття, терміни й одиниці, ідентифіковані на основі архісеми ‘відсутність’ і верифіковані на матеріалах корпусів і масивів текстів, що дає підстави визначити ***лакунікони*** як їхні фрагменти.

Автором нового терміна *лакунікон* є Ю. О. Сорокін, який розумів під ним лакуносферу і ставив запитання, чи не на часі говорити про те, що в мовну (семіотичну) особистість вбудовано лакунікон, бо він є механізмом-фільтром усієї інформації, яка надходить до мовця. Коли в процесі спілкування трапляються елементи чужої культури (або в свідомості людини актуалізується уявлення про щось ВІДСУТНЄ), то спрацьовує механізм елімінації лакуни. Послідовники вченого (Н. Л. Глазачева, В. Д. Нарожна та ін.) наводили переконливі аргументи на користь запропонованого терміна й витлумачували його також через співвідношення з рівневою структурою мовної особистості (за Ю. М. Карауловим), завдяки якій складається враження системно-синергетичної організації тих одиниць, що його утворюють.

Стартова картотека "***лакунікон***" містить машиночитні лакуноємні й сумірні лакуни англомовної й україномовної картин світу. Її доповнено реєстром гапаксів, бібліотекою *tmx*-бітекстів, що формують паралельний англо-український корпус для пошуку делітованих елементів (лакун).

Таблиця 1

Зональна кластеризація ініціальної картотеки "Лакунікон"

	АКС	УКС	Ендозона/кластер	Ілюстрації
3	**abbreviation**	**абревіатура**	Когнітивна/понятєвий	**укр. АРМ; англ. HMI (автоматизоване робоче місце)**
4	**subject lacuna**	**предметна лакуна**	Мовна/парадигматичний	**англ. *octuple* / укр. Ø (щось з восьми частин)**
6	**partial lacuna**	**часткова лакуна**	Мовленнєва/міжкультурний	**англ. *bright orange flight recorde* r; укр. *чорна скринька***
103	**the English article**	**ø**	Мовна/парадигматичний	**англ.*indefinite/definite/zero article, укр.* Ø лакуна**
106	**be-deletion**	**ø**	Мовна/парадигматичний	**укр. Ø (лакуна)**
107	**irregular nouns**	**ø**	Мовна/парадигматичний	**англ. *focus – foci, deer – deer; укр. Ø* (лакуна)**
114	**erased duality**	**стерта двоїна**	Мовна/парадигматичний	**англ. *scissors* ; укр. *ножиці***
116	**ellipsis**	**еліпс**	Мовна/парадигматичний	**англ. ...; укр. …**
117	**lac-derivatives**	**деривати *lac* -**	Мовна/панхронний	**англ. *lach;* укр. [лак]**
132	**NOTHING**	**НІЩО**	Когнітивна/понятєвий	**лакуноємна одиниця**
141	**translation lacuna**	**лакуна перекладу**	Мовленнєва/міжкультурний	**англ. *Take your time* ; укр. *Не поспішай* .**
197	**archaism**	**архаїзм**	Мовна/панхронний	**укр. *аероплан* (літак)**
779	**culture-specific**	**культуронім**	Мовленнєва/міжкультурний	**англ. *omnibus,* укр. *омнібус***
896	**ambiguity**	**двозначність**	Мовленнєва/міжкультурний	**англ. *not know Shale from Shinola;* укр. *не відрізняти***
920	**deletion**	**делітація**	Когнітивна/корпусний	**англ. (лакуна)/укр. (лакуна)**
944	**culture bump**	**мовна мотивація**	Мовленнєва/міжкультурний	**англ. *cabbage* , *cauliflower* , укр. *капуста, цвітна капуст***
961	**transfer**	**трансфер**	Мовленнєва/міжкультурний	**англ. *coroner* , укр. *коронер* (слідчий відділу вбивств)**
1183	**concept lacuna**	**концептуальна лакун**	Когнітивна/понятєвий	**англ. *baby-farm;* укр. *родина-утримувач нерідних діте***
1256	**realia**	**реалія іноземної мов**	Мовленнєва/міжкультурний	**англ. *drugstore* ; укр. *булава, тризуб, рушник, писанка* .**
1257	**reduced letter/sound**	**спрощення**	Мовна/парадигматичний	**англ. *peugeo* t; укр. *син* ь/*синій* , *радіс* ть /*радісний***
1258	**cognitive metaphor**	**когнітивна метафора**	Когнітивна/понятєвий	**англ. *Ten Little Niggers, Indians* , укр. *Десять негринят***

У **другому розділі "Методологічні засади вивчення лакун англомовної та україномовної картин світу"** опрацьовано епістемологічну базу лакунології і на її основі розроблено комплексну міждисциплінарну методику укладання лакуніконів англійської та української мов.

Методологічний інструментарій лакунології складався поступово. Перші ефективні методики аналізу лакун застосовувалися у лінгвокультурології, серед яких *метод польового вивчення лакун* (В. В. Воробйов, З. Д. Прошина), і в перекладознавстві (*метод аналізу трансформацій* та *вилучень* (В. І. Карабан, І. В. Корунець). Психолінгвісти теж розробили власний *акустико-гносеологічний* метод – для аналізу лакун як психологічних колапсів й афазій (О. Р. Лурія, М. К. Шохор-Троцька). Методологія міжкультурної комунікації адаптувала процедури, за допомогою яких було зафіксовано явища *міжкультурного аломорфізму* (Л. І. Гришаєва, Ю. О. Сорокін) та *лінгвокультурного конфлікту* (І. Ю. Марковіна, О. А. Рівліна). Із інших наук, зокрема з лінгвосинергетики до лакунології було екстрапольовано *метод пошуку біфуркацій* (Л. С. Піхтовнікова, Г. Хакен); із семіотики – *метод знакової ідентифікації*, що дозволив фіксувати явища ВІДСУТНОСТІ (У. Еко) та адгерентні феномени – нульові знаки (Р. Барт), знаки-симулякри (Ж. Бодріяр) тощо; з когнітивної лінгвокомпаративістики – *метод діахронічної інтерпретації* (О. Семереньї) – для аналізу лакунарних явищ як результатів різних станів розвитку однієї мови; з корпусної лінгвістики – метод *конкордансної верифікації* лакунарних одиниць (М. Барлоу); із прикладної лінгвістики – *квантитативно-статистичний метод* (О. Д. Огуй) тощо.

Комплексна методологічна процедура ідентифікації й подальшої кластеризації лакун відбувалася на основі підходів та інструментарію 1) зіставно-типологічної лінгвістики, де категорії НІЩО відповідає лакуна як *absence/відсутність* позначення/позначеного (В.Г. Гак), 2) теорії складних систем, де категорії НІЩО відповідає лакуна як *actant of bifurcation event* / *актант біфуркації* – старт до реалізації нової форми та/або значення /смислу (І. Р. Пригожин); 3) лінгвосеміотики, де категорія НІЩО представлена *Degree Zero / нульовим знаком* (Р. Барт); 4) міжкультурної комунікації, де категорії НІЩО відповідає лакуна – *culture bump* як аломорфізм національно-культурних складових мовної особистості (Ю. О. Сорокін); 5) перекладознавства, де лакуна корелює з *zero transfer / нульовим трансфером* та *translation losses / перекладацькими помилками* (Е. Пім, П. Тороп); 6) корпусної лінгвістики, де лакуни серед іншого розглядаються як *hapaxes / гапакси*, лакунарні леми (М. Бейкер, Й. В. Бергстад, М. Олохан) тощо.

Спираючись на методологічну традицію лакунології, методична процедура укладання машиночитаної бібліотеки "Лакунікон" з його трьома типами відбувалася у п'ять послідовних етапів, кожен із яких передбачав залучення методичного інструментарію різних наук, їх методів і прийомів.

Перший етап укладання електронного стартового реєстру лакуніконів було розпочато з лексикографічної параметризації базових лакуноємних одиниць із семантикою "відсутність", "заперечення", "пропуск", "пустота" тощо з метою визначення наукового об'єму терміна "лакуна". У результаті цієї процедури ідентифіковано базовий лакуноємний термін для сортування відібраних одиниць відповідно до трьох ендозон: 1) *lacuna/лакуна* – для мовної ендозони, 2) *gap/пропуск* – для комунікативної і 3) *absence/відсутність* – для когнітивної. Значення всіх одиниць-лакун кожної із трьох зон складають інтенсіонал лакунікону.

Семантична дистанція компарантів-гіпонімів гіпероніма *lacuna* визначалась за формулою Соренсена: $D = 1 - \frac{2 \cdot q}{A+B}$, в якій q позначає спільні значення, а (A+B) – суму дефініцій зіставлюваних значень компарантів в заданій кількості (наприклад, до 7 значень для кожного з компарантів, оскільки синонімічний ряд може мати значно більшу кількість складників), наприклад: *lacuna* – 1. gap, 2. hole, 3. caesura, 4. absence, 5. lack, 6. opening, 7. pit зіставляємо зі словом *gap* – 1. **lack**, 2. **absence,** 3. skip, 4. blackout, 5. omission, 6. black, 7. **lacuna**. Семантична відстань компарантів обчислювалась за формулою $D = 1 - \frac{2 \cdot q}{A+B}$, де D = 1 – 2*3/14=**0,58**; семантична дистанція зі словом *absence* – 1. shortness, 2. want, 3. deficiency, 4. drawback, 5. fault, 6. **lack,** 7. **blackout** – за формулою D = 1 – 2*2/14=**0,72**; для hole – 1. **pit,** 2. **lacuna,** 3. slot, 4. **deficiency,** 5. **opening**, 6. exit, 7. insert – D = 1 – 2*4/14=**0,43.** Це дало змогу виявити, що слово *hole* є найбільш семантично-близьким компарантом-гіпонімом гіпероніма *lacuna* у корпусі COCA, який надає більшу кількість гіпонімів порівняно з друкованими лексикографічними джерелами.

На другому етапі здійснено кластеризацію лакун на формальному (зовнішньому) і семантичному (глибинному) рівнях; формальний рівень – це відсутні графеми, літери, граматичні і лексико-семантичні категорії тощо – в мові; пропуски слів, наявність крапок, тире, еліпсис, делітації – в мовленні і перекладі; 4) імплікація, прихований зміст, гапакси – когнітивний рівень.

На третьому етапі верифіковано укладений реєстр лакуноємних і сумірних одиниць (на основі фонографічної і семантичної подібності) за допомогою алгоритму *Soundex* у корпусі *Roget*, виконано механічне редагування (перевірку термінопонять) у системі ISO (*International Organization for Standardization*), яка надає доступ до бази термінів міжнародної сертифікації, де зареєстровано і лакуноємні одиниці-терміни.

Наступний етап пов'язаний з використанням спеціальних програм для пошуку лакун, які дали змогу виявити гапакси за допомогою встановлення межі низькочастотного вживання (інтервал пошуку ≤1≥) в заданому тексті/текстах (*MonoConcEsy*); відтворити модель пошуку перекладацьких делітацій у бітексті (*ParaConc, Wordfast anywhere*); віднайти лакуноємні одиниці через знаковий ідентифікатор у придатному для даного пошуку корпусі *COCA*; виконати пошук текстових делакунізаторів у ретрансльованих перекладах (на матеріалі машиночитаних текстів англійською та українською мовами).

Останній методологічний алгоритм дослідження – це завершальна стадія укладання корпусних лакуніконів, яка була спрямована на верифікацію укладеної картотеки лакуноємних і сумірних одиниць у корпусах (*BNC, COCA, WebCorp, КТУМ*) за допомогою прикладних програм для обробки лінгвістичних даних у режимі конкордансів (*AntConc, MonoConcEsy, ParaConc),* доповнення англо-української *tmx*-бібліотеки делітованими елементами з бітекстів, та розширення отриманих машиночитаних даних за допомогою корпусного інструмента *SketchEngine*.

У **третьому розділі "Парадигматична і панхронна кластеризація англо- й україномовного лакуніконів"** представлено ендозони лакуніконів у системах англійської та української мов шляхом парадигматичної і панхронної кластеризації лакуноємних та сумірних лакунарних одиниць графічного, фонетико-фонологічного, граматичного і лексико-семантичного рівнів. Одиниці цієї ендозони мають ознаки гіперкатегорії лакунарності (архісему 'відсутність') у кластерах не-існування, редукції, спрощення, ущільнення, компресії тощо.

До англомовної ендозони лакунікону увійшли 156 лакуноємних одиниць та 42 сумірні – по відношенню до україномовної ендозони. До україномовної – 164 лакуноємні одиниці та 42 сумірні – по відношенню до англомовної ендозони.

На рівні **графіки** виявляємо 7 лакунарних літер в англійській мові (яких в її алфавіті лише 26) у зіставленні з українською мовою, в якій наявні – 33 літери. Тимчасом на рівні **фонології** фіксуємо 14 лакунарних голосних фонем в українській мові (голосних лише 6) у зіставленні з англійською мовою, в якій їх 20. Англо-українськими **фонетичними** лакунами є монофтонги й дифтонги; серед приголосних лакун наявний носовий звук [ŋ] (англ. *nasal consonants)* – дзвінкий, м'якопіднебінний), який не має відповідників в українській мові та ін.

Безпосередньо до лакуноємних одиниць фонетичного рівня англійської мови належить фонетична транскрипція, що інтерпретує англійську фонетичну вимову, яка представлена лакунарними варіантами: wel**l** /wel/, lov**e** /lʌv/, hol**e** /həʊl/; ініціальна та фінальна позиція звуків можуть надавати різне звучання: **sh**ow /ʃəʊ/ та wi**sh** /wiʃ/, **j**ail /ʤeil/ та bri**dg**e /briʤ/.

Зафіксовано також різні комбінації приголосних на позначення одного звуку: **s**ing /**s**iŋ/ та ri**c**e /rais/; комбінації різних голосних надають однакове фонетичне звучання: **air** /eə(r)/ та wh**ere** /eə(r)/, t**our** /tʊə(r)/ та end**ure** /in'dʊə(r)/; комбінації голосних можуть мати різне подовження, що є внутрішньомовними лакунами англійської мови: g**oo**d /gʊd/, f**oo**d /fu:d/, f**oo**t /fʊt/ та r**oo**t /ru:t/; до графіко-фонетичної редукції сучасного варіанта американської англійської мови призвели соціальні процеси, наприклад: англ. program**me** /ˈprəʊgram/, ам. англ. program /ˈprəʊgram/ (Swan 1997, P. XXX).

Лакуноємними одиницями фонетичного рівня української мови є ті, що ілюструють процес спрощення (як вияв лакунарності) у групах приголосних: -ж(д)н-, -з(д)н-, -с(т)н-, -с(т)л-, де лакунами є **д** або **т**, **е**: *тиждень – тижня – тижневий; проїзд – проїзний; користь – корисний; перстень – персня*; *честь – чесний; якість – якісний; лестощі – улесливий; щастя – щасливий.*

Цей же процес характерний і для груп приголосних з(к)н, с(к)н, де випадає **к** (відповідно, стає лакуною, є відсутнім, опускається) при творенні дієслів із суфіксом **-ну**: *тріс**к** – тріс**н**у**ти*; для групи с(л)н – де лакуною стає **л**: *масло-масний, ремесло-ремісник* (УП, 2012, с. 24–25). Цей процес є лакунарним і для англійської фонетичної системи, а тому фіксує ще й міжмовну лакунарність.

Підставою зарахування до лакунарних англо-українських явищ є окремі правила **української акцентологічної** системи, які стосуються наголосу, що може бути вільним і рухомим; під час змінювання слова пересуватися з одного складу на інший: *пишу́ – пи́шеш,* що є лакуною для англійської мови.

Сумірні фонетичні одиниці мовного лакунікону **панхронного кластеру** як результат процесів спрощення голосних та приголосних на рівні прамовних станів відображають фонетичні закономірності генетичної спорідненості англійської та української мов. Наприклад, редукція індоєвропейського дзвінкого придихового [h] в ланцюгу b**h** – a**h** – g**h** (що в обох сучасних мовах є лакуною), якому відповідали германські дзвінкі b – d – g (за законом Я. Грімма), є результатом розпаду колись спільної прамовної індоєвропейської форми, наприклад: і.-є. *bh > br; і.-є.**bhratar*: англ. *brother;* укр. *брат.*

Що стосується **граматико-парадигматичної кластеризації** мовної ендозони лакунікону, то на рівні **словотвору** – це є зворотній спосіб творення слів в англійській мові, що є лакуною українського словотвору: *babysitter – to babysit* (Верба 2008). До питомої лакунарності власне англійського словотвору належить ще й таке характерне для української мови явище, як демінутивність, що в англійській мові, хоча і має германське походження, проте розвиток його відбувався під впливом міжкультурних контактів. До запозичених в англійську мову демінутивних суфіксів (які, власне, і заповнили цю словотвірну лакуну) належать: *-ine, -ette, -otte* (з французької мови), *-y, -ee, -ie, -ey* (з шотландського діалекту): *dog – doggie, house – housie* тощо (Мінцис 2013).

Шляхом вибору **граматичних категорій** за tertium comparationis виявлено, що лакунарними засобами для категорії означеності/неозначеності в українській мові є артиклі англійської мови: *Should **the** police carry guns?* (відома група людей) – означений артикль; *she's **an** architect* (назва професії) – неозначений артикль; *on land and sea, day after day, inch by inch* (артиклі у сталих виразах) – нульовий артикль.

І, відповідно, категорія означеності/неозначеності виражається в українській мові тими засобами, що є лакунарними в англійській граматиці: вказівними займенниками (*цей, ця, це, той, та, те, ті)*; неозначеними займенниками (*якийсь, якась, якесь, якісь*); прикметниками (*невідомий, незнайомий, певний, особливий, цілий*); частками (*тільки, ще*); сполучником *і* (*Ось і маєток* "той самий маєток"); родовим (неозначеність) і знахідним (означеність) відмінками (*купити хліба – купити хліб, принести паперу – принести папір*) (М. П. Кочерган).

Сумірними англо-українськими, як і україно-англійськими граматичними лакунами є парадигми систем іменного відмінювання, виявлені також у результаті їхнього зіставлення. В українській мові фіксуємо називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий та кличний відмінки, тимчасом в англійській мові залишилися лише два відмінки, а решта є як її внутрішньомовними панхронними лакунами, так і міжмовними: загальний відмінок – фіксує нульове закінчення іменника (англ. *Common Case*) та присвійний відмінок (англ. *Possesive Case*), що виражає належність предмета до чогось або когось шляхом додавання апострофа та закінчення **s** наприкінці слова: *The coat that belongs to John = John's coat*.

Міжмовне зіставлення англо-українських граматичних систем дає змогу доповнити цю ендозону лакунікону і таким лакунарним в українській граматиці явищем, результатом якого є одиниці англійської мови на зразок: *focus – foci, deer – deer*; неправильні дієслова англійської мови, що є лакунами в українській мові: *bring – brought – brought* (укр. *приносити – принести*).

Тимчасом граматичною лакуною в англійській мові є варіантний характер родового відмінка в українській мові: *листопад**а*** (місяць) – *листопад**у*** (процес), *оригінал**а*** (особа) – *оригінал**у*** (документ).

Лакуною англійської граматичної системи є відсутність у прикметників граматичних категорій роду, числа і відмінка (тобто в англійській мові, на відміну від прикметників української мови, вони не змінюються та з'являються в реченні за певною послідовністю). Якщо перед іменником потрібно вжити кілька прикметників, вони повинні розташовуватися в певному порядку (див. нижче про порядок слів): 1) артикль або інший ініціальний ідентифікатор (*a, the, this*); 2) оцінка, думка про когось або щось (*cool, good, bad, nice*); 3) розмір (*large, little, small*); 4) вік (*new, young, ancient*); 5) форма (*square, round*) тощо: *Someone lost **this large blue** bag*.

У результаті парадигматичної синтаксичної кластеризації виявлено англо-українські синтаксичні лакуни, зокрема таке правило, як фіксований порядок слів в англійському реченні, характерною ознакою якого є статичне положення підмета, який завжди формально присутній, а також незмінне положення присудка: англ. *I **have** never **been** there before.* Це є лакунарним явищем для українського речення, в якому порядок слів є порівняно вільним, наприклад, укр. *Жодного разу не зупинявся тут, ніколи тут **не перебував**. **Не був** я тут ніколи.*

Панхронний граматичний кластер представлено такими сумірними лакунарними поняттями, як стерта двоїна, наприклад: *укр. ножиці*. В давньоанглійській мові так само були форми двоїни, але у сучасній мові вони втратилися і стали лакуною. Єдиний приклад стертої двоїни в сучасній англійській мові – це займенник *both.*

Лексико-семантичний рівень мовної ендозони включає аломорфні характеристики англо-української та україно-англійської лакунарності, пов'язані з відношеннями синонімії, омонімії, полісемії та ін., з-поміж яких: відсутність певної інтегральної або диференційної семи в одній із мов, наприклад, архісема 'переміщення' представлена в англійській мові двома інтегральними семами '*drive*' ("*to go by car*", "***bike***" ("*travel by bike or motorbike"*), "*travel*" ("*travel a distance / a full stroke by any venicle to some destination*"), "*footwalk*" ("*move by foot*", "*wonder about*", "*get about*"). Натомість інтегральна сема '*bike*' в українській мові представлена ще й диференційними семами, лакунарними в англійській мові: переміщення на вело- та мототранспорті: *їхати на велосипеді* та *їхати на мотоциклі*.

Лексико-семантична сумірна лакунарність фіксується відсутністю в синонімічному ряді однієї із мов певного синоніма: англ. *blue* (укр. *синій / блакитний/голубий*), англ. *dark blue* (укр. *темно-синій, темно-блакитний, темно-голубий*), ***greengage*** (укр. *слива-венгерка, слива-ренклод*), що не містить у перекладі мотиваційного складника "*слива* ***зеленого*** *кольору*" тощо. Лакуною української лексико-граматичної системи є фразові дієслова: *wonder* ***about***, *get* ***about***, *get* ***out***, *get* ***in*** тощо.

Панхронний кластер лексико-семантичного рівня мовного лакунікону представлено архаїзмами та історизмами, які набули статусу лакуноємних понять як в одній мові, так і на тлі іншої: англ. *iron horse, a steam locomotive*, а також неологізмами, які є лакунами в зіставлюваній мові: англ. *floordrobe*. До україно-англійських сумірних панхронних лакун кластеризовано такі архаїзми й історизми, як *до́світки, щотниця* та неологізми – утворення на зразок *кавамобіль* (їх перехресно розглядаємо і з-поміж безеквівалентних одиниць у наступній зоні). Тут фіксуємо і лакуноємні одиниці кожної з мов, які більше не вживаються через застарілість і які набули статусу відсутніх, наприклад: англ. *lacustrine*, укр. *лак* застар. *озеро*.

Лакуноємні одиниці кластеризовано на основі вияву в їх формі, змісті, функціях, категорійній належності тощо архісеми 'відсутність', яка актуалізується інтегральною семою "пустота" з її диференційними семами "відсутній елемент" та "відсутня форма" в одній мові в режимі дано / [не дано], де [не дано]; є лакуною у зіставленні з іншим мовним / часовим станом, а також у зовнішньомовному зіставленні, набуваючи безпосередньо статусу лакунарних одиниць.

У **четвертому розділі "Синтагматична і культурологічна кластеризація комунікативних лакуніконів англійської та української мов"** здійснено подальшу систематизацію лакун мовлення, лакун моно- і міжкультурної комунікації (з їх тематичною класифікацією) і перекладацьких лакун.

Комунікативна ендозона лакуніконів представлена сумірними одиницями, що мають симетричну представленість в АКС та УКС (нейро-фізіологічні й комунікативні пропуски в мовленні, різноманітні паузи, мовчання у процесі спілкування), а також лакуноємними англо-українськими та україно-англійськими одиницями, які утворюють міжкультурну субзону: екзотизмами, етнонімами, ксенонімами та іншими класами онімної лексики, лінгвокультуремами, реаліями, частковими еквівалентами та безеквівалентними номінаціями різних сфер у режимі [дано] / [не дано], де лакуна фіксується як [не дано].

У кількісному плані це становить 80 лакуноємних одиниць – в англомовній комунікації / 56 – в україномовній; 216 сумірних одиниць, що є мовленнєвими, міжкультурними і перекладацькими лакунами в україномовній картині світу і 262 сумірні одиниці – лакуни англомовної картини світу.

Методично лакуни цієї ендозони кластеризовано на основі вияву в їх формі, змісті, функціях, категорійній належності тощо архісеми ‘відсутність’, яка актуалізується в інтегральній семі ‘пропуск” з її диференційними семами ‘пауза’, ‘відсутність мовлення’, ‘мовчання’, ‘хезитація’, ‘колапс’ в обох мовах, набуваючи статусу сумірних лакунарних одиниць, та інтегральною семою ‘незбіг’, яка актуалізуються диференційними семами ‘культурний шок’, ‘нульовий трансфер’ в режимі дано / [не дано].

Лакуноємні одиниці комунікативної ендозони представлені, передовсім, мовленнєвими пропусками / паузами / мовчанням, що зафіксовано за допомогою графічних знаків тире або три крапки як результат пошуку лакун в англомовних і україномовних текстах зіставлення, при цьому тире є більшою фрекенвенталією на позначення пропусків в англомовному художньому дисурсі, тимчасом три крапки – більш характерне на позначення пропусків – в україномовному, наприклад: англ. *They were both very unpleasant characters* – (Carroll 1872), укр. *Ну, тоді виходить, вони обидва були погані* **...** (Керрол 2001). Як правило, такі лакуни структурно та інтонаційно є прикінцевими паузами, які фіксують явище апосіопези, що позначає незакінчену думку або виражає почуття.

До **лакуноємних англо-українських мовленнєвих лакун** зараховуємо еліпс/еліпсис – синтаксичні конструкції, які містять комунікативні пропуски/лакуни, які мають елімінуватися за контекстом, наприклад: англ. *gapping* (укр. *пропуск*): *John can play the guitar, and Mary* $_{<can\ play>}$ *the violin*; англ. *not-stripping* (укр. пропуск повторів в заперечних конструкціях): *Sam did it, not Fred* $_{did\ it}$*;* англ. *pseudogapping* (пропуск частини дієслівної конструкції, що містить службове дієслово): *John invited Jane, and Mary did* $_{<invite\ Jane>}$ *too* (Gengel 2007).

Сумірним англо-українським явищем є пропуск дієслів (англ. *VP-ellipsis / Verb phrase ellipsis*), наприклад: англ. *José Ybarra-Jaegger should have eaten rutabagas, and Holly should* $<_{has\ \ eaten}>$ *sandwiches* (Gengel 2007); укр. *Я вже*$<_{йду}>$*додому, а ти ще* $<_{не\ йдеш}>$*на роботу?* Ці комунікативно-синтаксичні лакуни є перехресними з мовною ендозоною синтаксичного рівня.

До субзони англо-українських і україно-англійських міжкультурних лакун включено одиниці, які представлені різноманітними групами етнонімів / реалій / лінгвокультурем, що специфічно позначають артефакти (матеріальні, духовні, природні) власної культури, відсутні в контактній мові. Наприклад, етноніми – одиниці на позначення етносу чи етнічної спільноти: англ. *African Americans*, укр. *русини*. До лакун-лінгвокультурем кластеризовано одиниці, що на відміну від власне мовних одиниць містять сегменти не тільки мови, а й культури (позамовний культурний зміст), які репрезентуються відповідними знаками, наприклад, лінгвокультурема “соборність”, що має культурно-історичний зміст (В. В. Воробйов). Лінгвокультурема “перший поверх” є лакуною англійської мови, адже в останній перший поверх – це “*ground floor*” (укр. цокольний/нульовий поверх, особливо у британському варіанті англійської мови) (LDCE 2005).

Англійська лінгвокультурема *Queen's / King's guard* перекладається українською як *королівський вартовий*, адже йдеться про охорону Букінгемського палацу (англо-українська перекладацька лакуна).

До лакунікону цієї ендозони включено і реалії, що кластеризуються теж лише у процесі зіставлення і містять комплекс невідомої національно-специфічної інформації. Це предмети матеріального світу, компоненти художніх творів, назви яких калькуються, транскрибуються, передаються засобами описового або комбінованого перекладу в іншій мові (Р. П. Зорівчак), наприклад, реалії "*писана тайстра*[1]", "*піч*" В. Стефаника, а також реалія "*інститутка*" Марка Вовчка, що є лакунарними одиницями в англійській мові й культурі. До інших англо-українських та україно-англійських реалій етнічного та побутового характеру належать, наприклад: англ. *Jack the Ripper, five o-clock,* укр. *Кобзар, бандура*. Такі міжкультурні лакуни в процесі зіставлення розглядаються як безеквівалентні утворення, що потрапляючи в перекладацьку субзону, потребують механізмів їх делакунізації.

Англо-українські перекладацькі лакуни представлені 1) компенсованими лакунами з однослівними делакунізаторами, наприклад: англ. *slanguage* (укр. суржик); 2) некомпенсованими лакунами з полілексемними делакунізаторами, наприклад: англ. *afterthought* (укр. думка, яка спала занадто пізно), англ. *eye-opener* (укр. те, що викликає сильне здивування, відкриває людині очі на реальний стан речей); 3) адаптованими, наприклад: англ. s*hopping* (укр. шопінг), англ. *S.U.V.* (англ. Sport utility vehicle) – укр. *СУВ* (позашляховик), *CUV* (англ. *Crossover Utility Vehicle*) – укр. кросовер / *СУВ* (кросовер / позашляховик); 4) неадаптованими, зберігаючи оригінальне іншомовне написання (англіцизми та інші інтерглосеми), наприклад: англ. *ethernet* (укр. локальний *ethernet*).

Україно-англійські перекладацькі лакуни можуть елімінуватися шляхом фонетичної транслітерації, калькування або мультилексемного тлумачення, наприклад: укр. *опришки* (англ. *opryshky, the participants of the peasant rebel movement in Galicia, Transcarpathia, Bukovina against the Polish szlachta/ gentry*); можуть бути представлені компенсованими лакунами з однослівними делакунізаторами, наприклад: укр. *Майдан* (англ. *Maidan)*; некомпенсованими лакунами з полілексемними делакунізаторами, наприклад: укр. *Євромайдан* (англ. *the movement in Ukraine for the integration into Europe*); можуть бути адаптованими або неадаптованими: укр. *УКРОП* (англ. *UKROP, the Ukrainian association of patriots*).

Англійські та українські перекладацькі лакуни – це нульові відповідники, результати делітацій, або вилучень та трансформацій, які фіксуються під час зіставлення з текстом перекладу, наприклад: англо-українська лакуна-делітація *taxi**cab***, що в тексті перекладу Д. Селінджера "Над прірвою в житі" О. Логвиненка має делітовану смислову частину ***cab***, наприклад: англ. *It was more because I didn't feel like getting in and out of another taxi**cab**.* – укр. *Іноді їздити в **таксі** набридає так само, як ото підійматись і спускатись у ліфті*.

[1] Тайстра, и, ж., діал. гуцульська торбина, яку носять через плече (СУМ-11 X: 17).

Україно-англійська лакуна-заміна зафіксована в перекладі твору С. Жадана “Депеш мод” перекладачем М. Шкандрієм: укр. [...] ***вилучення*** *траплялись лише в твоїй команді*. – англ. […] *only your side* ***got penalized***.

На перекладацькі лакуни, завичай, вказують делакунізатори у вторинних текстах, які подаються у вигляді коментарів та екстратекстуальних тлумачень (епілогів, передмов, інших пов’язаних творів та перекладів-ретрансляцій тощо).

Наприклад: англ. *I laid cheap grey linoleum on top of the ply and coated it with linseed oil until it stank like a fresh* ***pieta*** (Carey 2007). Делакунізація може надаватися у вигляді примітки українською мовою: укр. *Пієта – картина або ж скульптура, що зображає скорботну Богоматір, яка обіймає зняте з хреста тіло Ісуса*.

Зафіксовані лакуни комунікативної ендозони є кросферентними, які одночасно можуть бути лакунами і мовної, і наступної когнітивної ендозони залежно від вибору еталону зіставлення (tertium comparationis). Це демонструє, що всі ендозони лакуніконів синергетично пов’язані між собою за сценарієм “МОВА – МОВЛЕННЯ – КОГНІЦІЯ”.

У **п’ятому розділі “Когнітивні лакунікони англійської та української мов”** установлено кореляції пізнавально-поняттєвої і корпусної субзон з двома попередніми категоріально-кластеризованими лакуніконами і доповнено стартову бібліотеку. Когнітивні лакунікони англійської та української мов включають 379 лакуноємних одиниць, верифікованих в англомовних корпусах / 398 – в україномовних, та по 10 сумірних одиниць англо-українських корпусних лакун.

Пошук **англо-українських лакун** здійснено в монокорпусах *BNC, COCA, WebCorp, КТУМ, Ukrainian Web* та в англо-українському паралельному корпусі *OPUS*.

Режим пошуку лакун відбувався за заданими параметрами через знаковий або чисельний ідентифікатор. Зокрема в корпусі COCA шляхом уведення частини пошукового слова та астериска* (грецьк. ἀστέρισκος) було зафіксовано англомовні лакунарні елементи, невідомі до їх виведення на екран. Наприклад, було задано частину слова та знакового ідентифікатора * (**ware*) (Рис. 1).

Рис. 1 Пошук англомовних лакунарних елементів у корпусі COCA

У результаті пошукової операції отримано 102010 токенів (слів) та 714 унікальних форм (англ. *unique forms*) у корпусі COCA (Рис. 2). На екрані виведено одиниці з формантом *-ware*, які демонструють різну частотність (FREQ) у корпусі: *aware* (частотність – 35342 результати), *software* (32742), *hardware* (9878), зокрема й низьку: *stoneware* (498), *tupperware* (391) та досить низьку: *cyberware* (7), *perlware* (7), що дає підстави віднести останні до лакун-гапаксів, які зрідка вживаються в англійській мові та не фіксуються в українській – в проаналізованих лексикографічних джерелах.

Окрім того, англ. *tupperware* не має перекладного однослівного відповідника українською мовою, а тому належить ще і до перекладацької лакунарної одиниці.

Для пошуку делакунізаторів, що вказують на текстові лакуни, було використано чисельний ідентифікатор (напр., 1) також у корпусі COCA (Рис. 3).

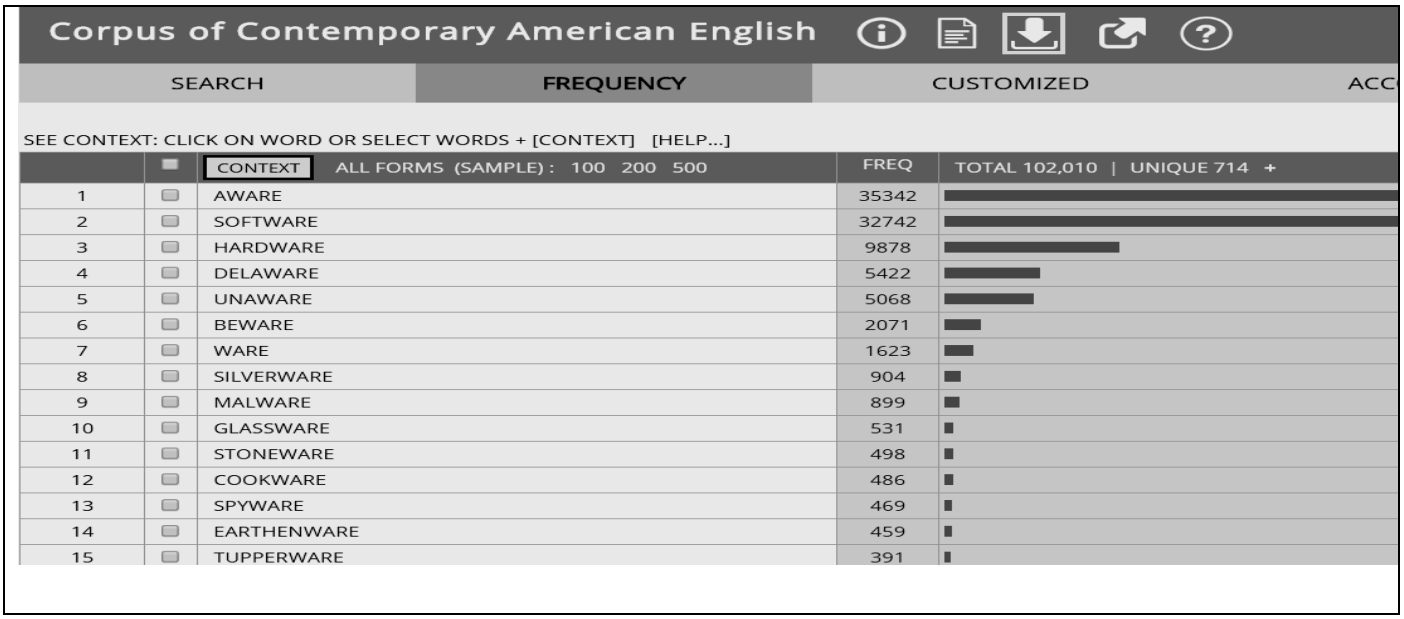

Рис. 2 Результати пошуку лакун у корпусі COCA

Після введення числа 1 отримуємо пояснення у вигляді примітки під номером 1, що розкриває текстову лакуну: англ. (1) *Lynch was convicted of reckless mislaughter*, 1. *Direct or Secondary Victims* (ACAD 2017, Vandbeblit Law Review).

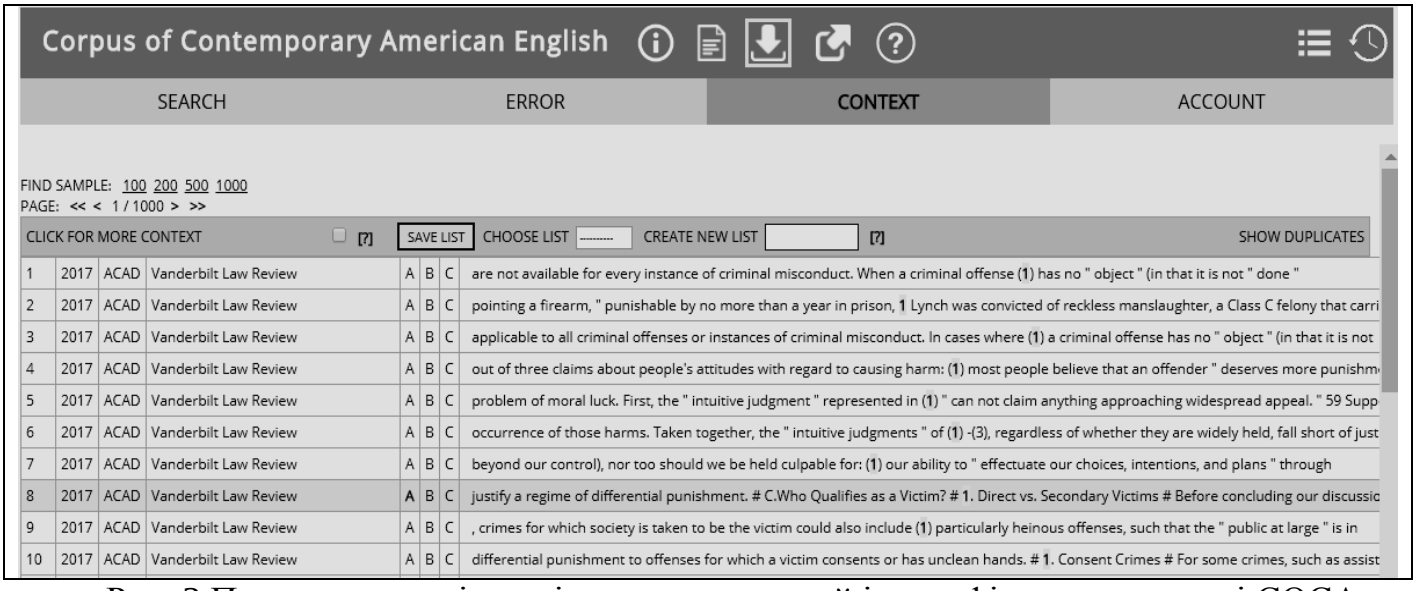

Рис. 3 Пошук делакунізаторів через чисельний ідентифікатор у корпусі COCA

Наступний інструмент, який дав змогу продовжити пошук корпусних лакун, – це програма *SketchEngine* (Рис. 4).

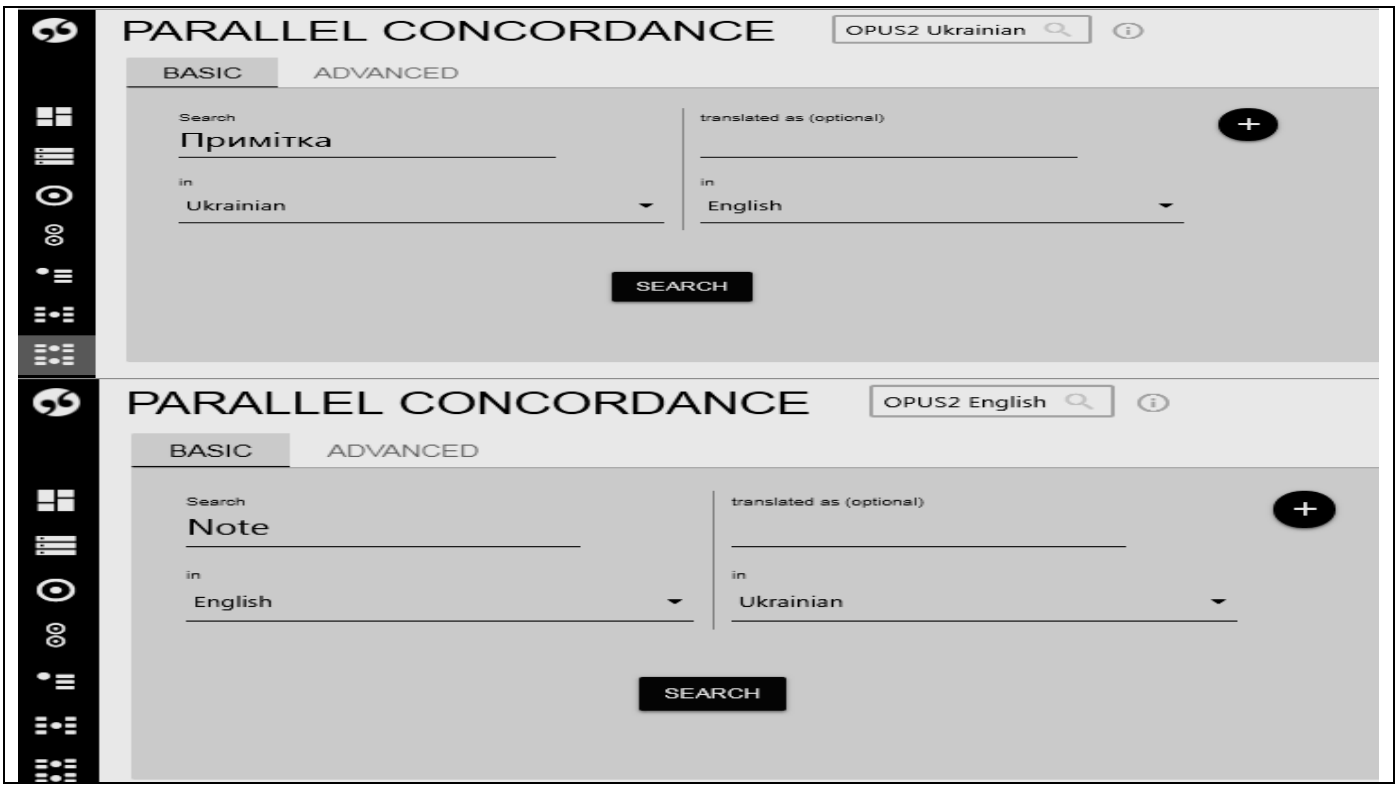

Рис. 4 Пошук лакун через частину слова в паралельному корпусі *OPUS* за допомогою програми *SketchEngine*

На відміну від корпусу КТУМ, програма *SketchEngine* надає змогу здійснювати морфологічний пошук через частину слова. Наприклад, уводимо астериск та частину слова на *-ський*. Усі слова з елементом *-ський* є деривaційними лакунами, які, хоча і мають часткові семантичні еквіваленти англійською мовою в паралельному корпусі OPUS: *Юліан**ський** календар / Julian Day*, проте в мові перекладу є безсуфіксальними утвореннями. Маловідомі низькочастотні одиниці в українській мові є також лакунами-гапаксами для англійської мови, тобто україно-англійськими лакунами.

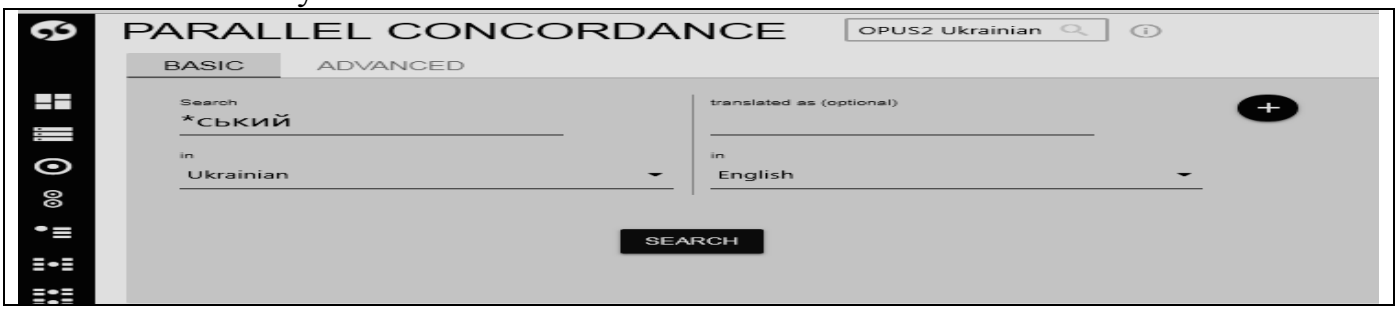

Рис. 5 Морфологічний пошук у паралельному корпусі *OPUS*

Пошук лакун відбувався і через такі текстові делакунізатори, як пояснення перекладача, авторські тлумачення та інші примітки, що можуть бути знайдені в корпусах за введеними пошуковими словами, наприклад: укр. *примітка* та англ. слово *Note /* або лат. *N.B.* (*Nota bene*).

У результаті пошуку отримуємо конкордансні результати, які опосередковано вказують на лакуни, оскільки містять текстові делакунізатори після слова *Note* в англійській мові (Рис. 7).

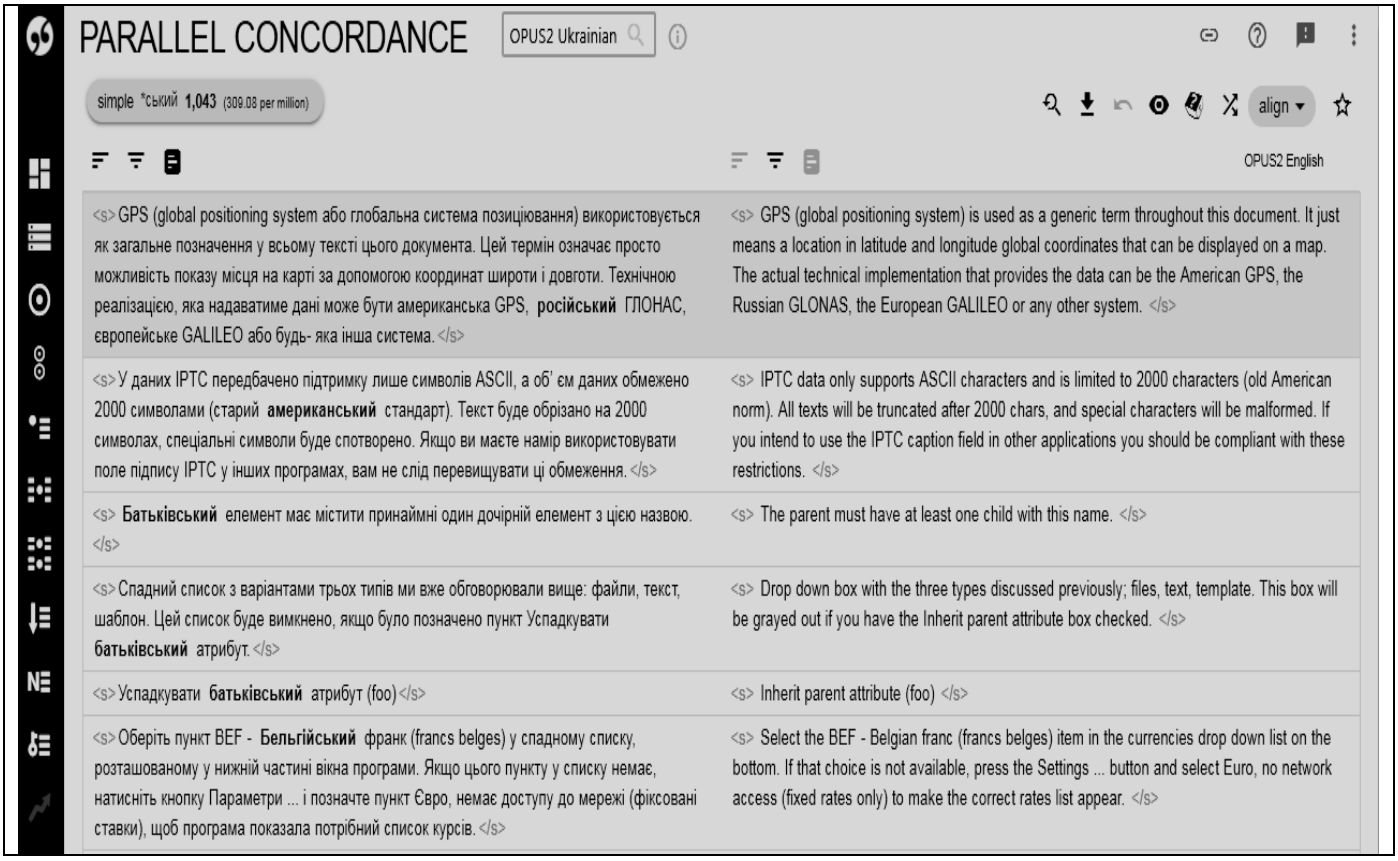

Рис. 6 Результати морфологічного пошуку в паралельному конкордансі *OPUS*

Корпус OPUS EN	Корпус OPUS UKR
<s> By default & kplayer; removes duplicate entries from playlists when adding new entries. Turning the option on allows you to have duplicate entries on playlists. Duplicate means that the entries ' URL s are exactly the same. **Note** however that different playlist folders can have identical entries regardless of this setting. </s>	<s> Типово, & kplayer; вилучає дублікати записів зі списків відтворення, якщо ви додаєте до списку нові записи. Якщо ж ви позначите цей пункт, програма не вилучатиме дублікатів зі списків відтворення. Дублікатами вважатимуться записи, адреси URL яких збігаються. Зауважте, що у різних теках списків відтворення можуть бути однакові записи, незалежно від того, чи буде позначено цей пункт. </s>
<s> **Note** that using the audiocd slave is not recommended. Instead you should use & kplayer; 's own support for disk devices. It will detect an audio CD, find audio tracks on it and list them on a submenu under the File menu for easy playback, and will also try to retrieve the disk and track titles from an online database. </s>	<s> Зауважте, що автори програми не радять вам користуватися підлеглим засобом audiocd. Замість нього вам варто скористатися вбудованою підтримкою & kplayer; дискових пристроїв. Програма самостійно виявить звуковий компакт- диск, знайде на ньому доріжки і покаже їх список у підменю меню Файл для спрощення відтворення. Крім того, програма спробує отримати дані щодо диска і назв композицій на ньому з бази даних у інтернеті. </s>

Рис. 7 Пошук через слово *Note* в корпусі *OPUS* (англо-українські паралелі)

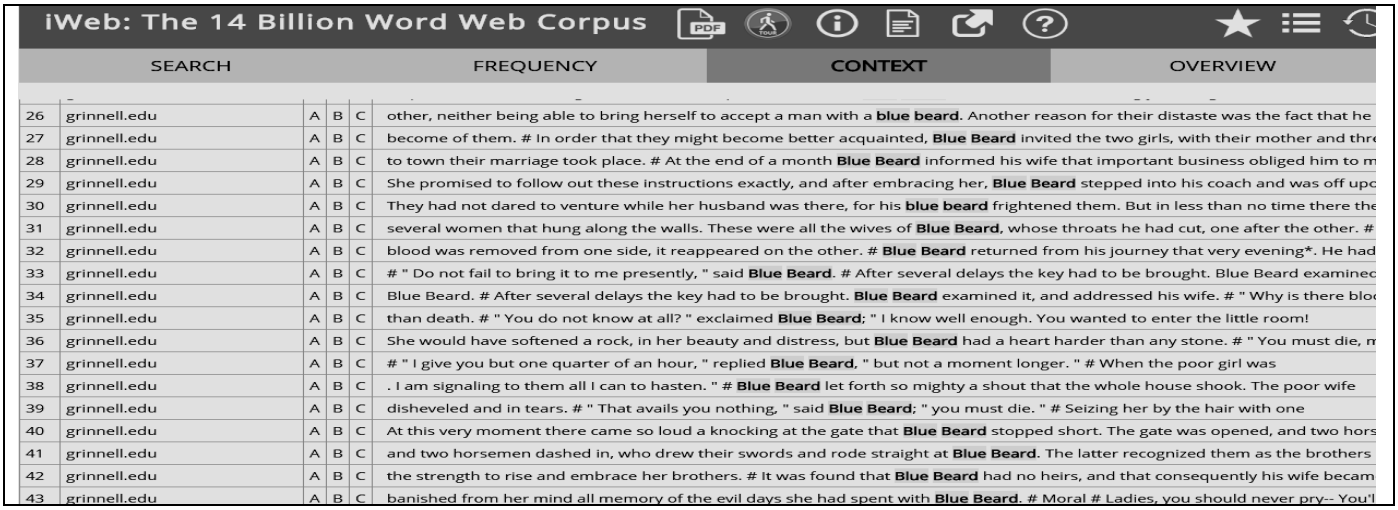
На **когнітивні лакуни**, що делакунізуються, вказують елементи в постпозиції до введеного пошукового слова *Примітка*, наприклад: *PNG – формат стиснення, який ніколи не втрачає даних* (OPUS) (Рис. 8).

Шляхом конкордансного аналізу програма делакунізує невідому пошукову одиницю, ідентифіковану як когнітивна метафора. Зокрема, пошук когнітивних метафор здійснювався шляхом вибірки багатокомпонентних одиниць за допомогою методу N-грам (англ. *N-grams*).

Корпус OPUS UKR	Корпус OPUS EN
<s> Стиснення зображень PNG: 1: незначне стиснення (великий розмір файла, але мала тривалість процесу стиснення — типове) 5: середнє стиснення 9: значне стиснення (малий розмір файла, але стиснення триває довше) **Примітка** : PNG — це формат стиснення, який ніколи не втрачає даних. </s>	<s> The compression value for PNG images: 1: low compression (large file size but short compression duration - default) 5: medium compression 9: high compression (small file size but long compression duration) Note: PNG is always a lossless image compression format. </s>
<s> Якість зображень JPEG 2000: 1: низька якість (значне стиснення і малий розмір файла) 50: середня якість 75: добра якість (типова) 100: висока якість (без стиснення — великий розмір файла) **Примітка** : якщо ви скористаєтеся цим параметром, за стискання JPEG 2000 буде втрачено певні дані. </s>	<s> The quality value for JPEG 2000 images: 1: low quality (high compression and small file size) 50: medium quality 75: good quality (default) 100: high quality (no compression and large file size) Note: JPEG 2000 is not a lossless image compression format when you use this setting. </s>
<s> Ці альбоми буде назавжди вилучено з вашого жорсткого диска. **Примітка** : всі підальбоми включаються в цей список і їх також буде назавжди вилучено. </s>	<s> These albums will be permanently deleted from your hard disk. Note that all subalbums are included in this list and will be deleted permanently as well. </s>
<s> Ці альбоми буде пересунуто до смітника. **Примітка** : всі підальбоми включаються в цей список, їх також буде пересунуто до смітника. </s>	<s> These albums will be moved to Trash. Note that all subalbums are included in this list and will be moved to Trash as well. </s>
<s> **Примітка** : тільки для фотоапаратів на послідовному порту. </s>	<s> Note: only for serial port cameras. </s>
<s> **Примітка** : тільки для фотоапаратів з накопичувачами USB/ IEEE. </s>	<s> Note: only for USB/ IEEE mass storage cameras. </s>

Рис. 8 Пошук через слово *Примітка* в корпусі *OPUS* (україно-англійські паралелі)

Згенерована вибірка дозволила значно зменшити час на пошук саме тих когнітивних метафор, що є лакунарними ментальними одиницями. Ця процедура вже відбувалася механічно. Наприклад, виявлена в корпусах (СОСА/КТУМ) метафора *blue beard* в корпусі I-WEB надає 14 результатів (англ. *entries*) (Рис. 9), а в корпусі текстів української мови – лише 6 результатів. Відповідно, 8 фіксуємо як лакунарні (Рис. 10).

26	grinnell.edu	A	B	C	other, neither being able to bring herself to accept a man with a **blue beard**. Another reason for their distaste was the fact that he
27	grinnell.edu	A	B	C	become of them. # In order that they might become better acquainted, **Blue Beard** invited the two girls, with their mother and thr
28	grinnell.edu	A	B	C	to town their marriage took place. # At the end of a month **Blue Beard** informed his wife that important business obliged him to m
29	grinnell.edu	A	B	C	She promised to follow out these instructions exactly, and after embracing her, **Blue Beard** stepped into his coach and was off upo
30	grinnell.edu	A	B	C	They had not dared to venture while her husband was there, for his **blue beard** frightened them. But in less than no time there the
31	grinnell.edu	A	B	C	several women that hung along the walls. These were all the wives of **Blue Beard**, whose throats he had cut, one after the other. #
32	grinnell.edu	A	B	C	blood was removed from one side, it reappeared on the other. # **Blue Beard** returned from his journey that very evening*. He had
33	grinnell.edu	A	B	C	# " Do not fail to bring it to me presently, " said **Blue Beard**. # After several delays the key had to be brought. Blue Beard examined
34	grinnell.edu	A	B	C	Blue Beard. # After several delays the key had to be brought. **Blue Beard** examined it, and addressed his wife. # " Why is there bloo
35	grinnell.edu	A	B	C	than death. # " You do not know at all? " exclaimed **Blue Beard**; " I know well enough. You wanted to enter the little room!
36	grinnell.edu	A	B	C	She would have softened a rock, in her beauty and distress, but **Blue Beard** had a heart harder than any stone. # " You must die, m
37	grinnell.edu	A	B	C	# " I give you but one quarter of an hour, " replied **Blue Beard**, " but not a moment longer. " # When the poor girl was
38	grinnell.edu	A	B	C	. I am signaling to them all I can to hasten. " # **Blue Beard** let forth so mighty a shout that the whole house shook. The poor wife
39	grinnell.edu	A	B	C	disheveled and in tears. # " That avails you nothing, " said **Blue Beard**; " you must die. " # Seizing her by the hair with one
40	grinnell.edu	A	B	C	At this very moment there came so loud a knocking at the gate that **Blue Beard** stopped short. The gate was opened, and two hors
41	grinnell.edu	A	B	C	and two horsemen dashed in, who drew their swords and rode straight at **Blue Beard**. The latter recognized them as the brothers
42	grinnell.edu	A	B	C	the strength to rise and embrace her brothers. # It was found that **Blue Beard** had no heirs, and that consequently his wife becam
43	grinnell.edu	A	B	C	banished from her mind all memory of the evil days she had spent with **Blue Beard**. # Moral # Ladies, you should never pry-- You'l

Рис. 9 Верифікація когнітивної метафори *blue beard* в корпусі I-WEB

Як наслідок, до англо-українських когнітивних лакун включено специфічні концепти АКС, феномени та поняття когнітивної сфери, що не фіксуються в мові зіставлення, наприклад: компаративна фразема: ***as dumb as*** *bean dip* або *Yes we can* (слоган Б. Обами на президентських виборах США 2008 р.).

Безпосередньо україно-англійські когнітивні лакуни були зафіксовані шляхом конкордансного аналізу в корпусі КТУМ. Це концепти української культури, наприклад, КОЗАЦТВО, високочастотні національно-марковані одиниці, фраземи, метафори тощо.

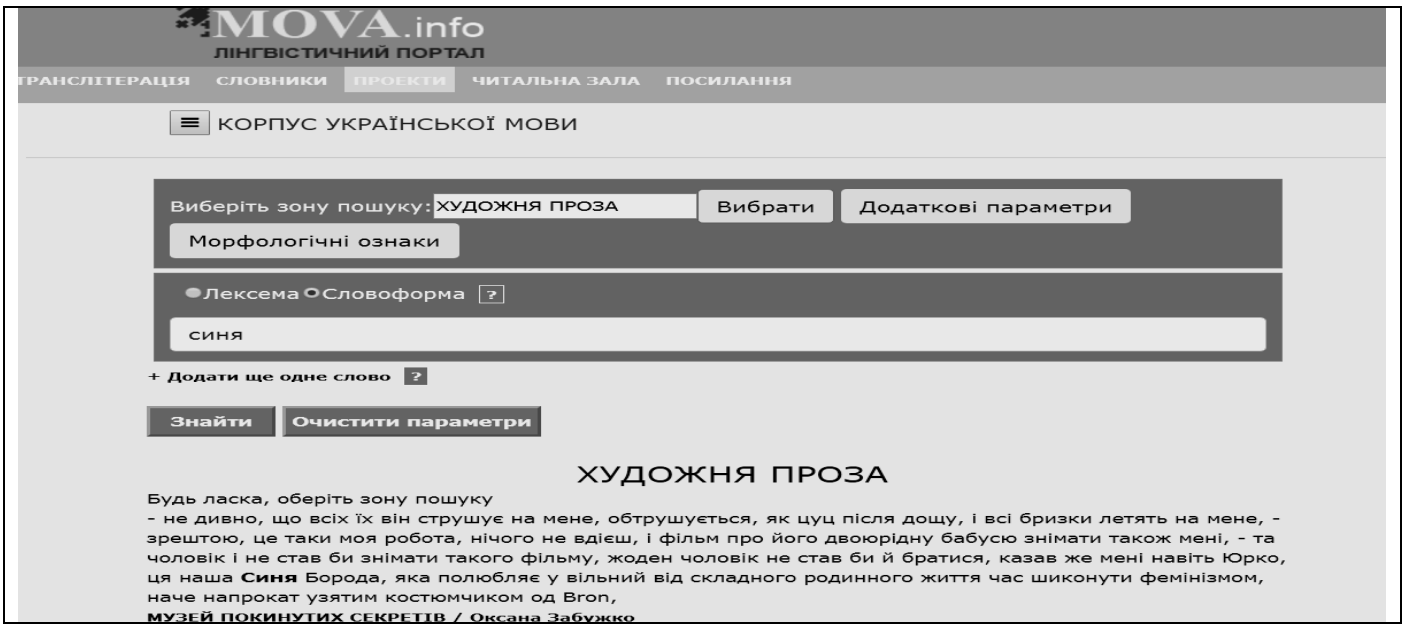

Рис. 10 Когнітивна метафора *синя борода* в КТУМ

До цієї ендозони зараховуємо і низькочастотні індивідуально-авторські утворення, для яких потрібні додаткові тлумачення в англомовному середовищі: укр. *кацапчук* (КТУМ, В. Шкляр). Їх пошук відбувався за допомогою частотного аналізатора *MonoConcEsy* (див. Рис. 11). Малочастотними є рідковживані автором слова (0,0006%): *crux*, *combativeness*, *hidebound*, *eschewing*, *ridge-pole*, *sheaths*, *tabernacles*, *trivet* та ін.

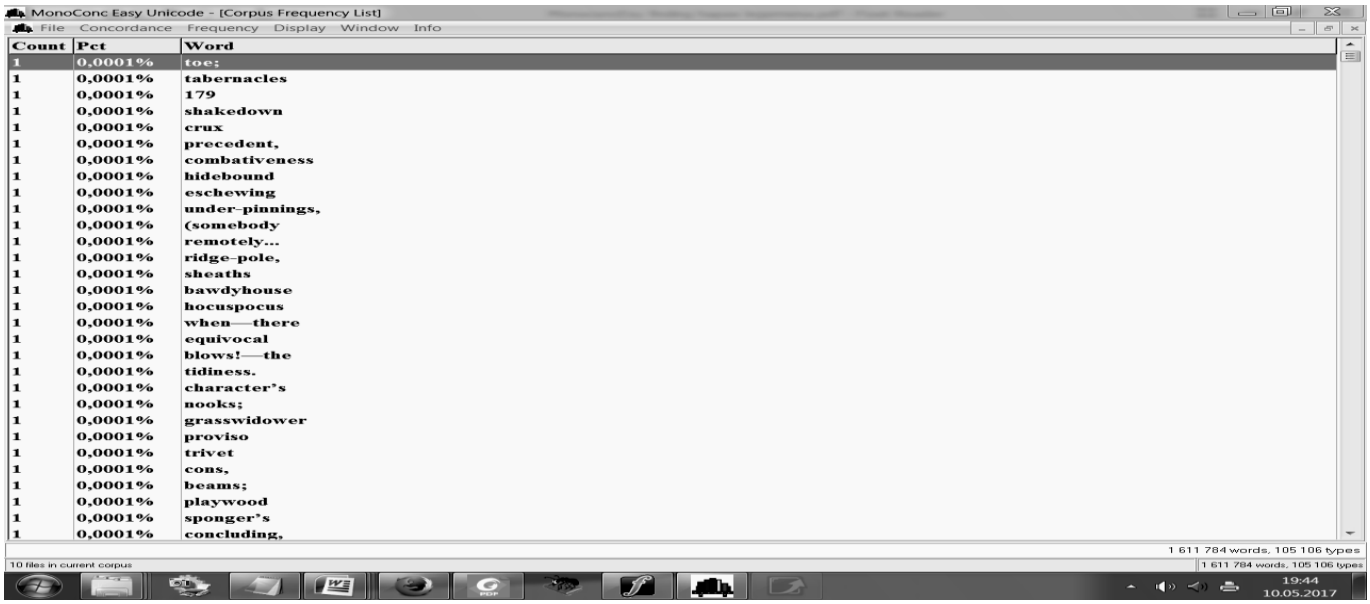

Рис. 11 Програмні засоби пошуку авторських гапаксів: *MonoConcEsy*

Окремий пізнавально-поняттєвий кластер становлять корпусні лакуни-делітації, які були виявлені в паралельних корпусах, а також у ретрансльованих версіях перекладу англомовних творів українською мовою та україномовних творів англійською мовою (за допомогою програми *Wordfast)* (Рис. 12). У результаті цієї процедури лакунікон було доповнено корпусом паралельних *tmx*-текстів (англо-україномовні та україно-англійські паралелі).

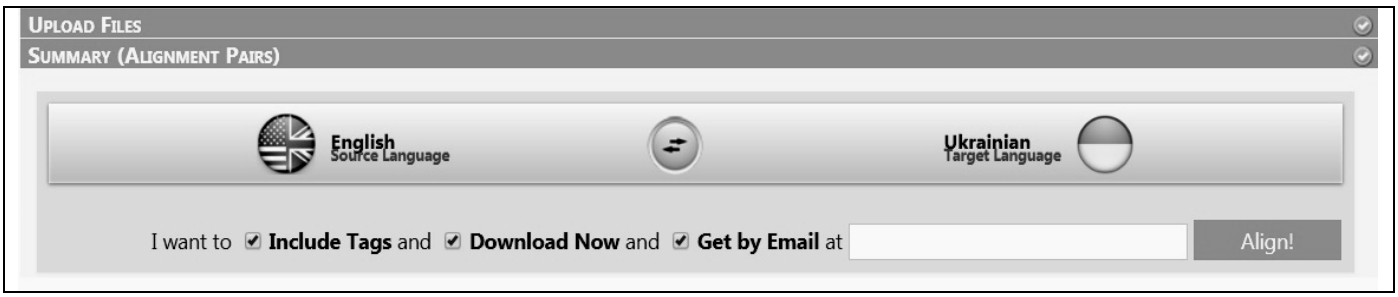

Рис. 12 Формування бітекстів за допомогою *Wordfast aligner*

Використання програми *Wordfast* дало змогу виявити неконсистеність паралельного тексту або інші неточності в перекладі: пропуски, додавання, заміни тексту (Рис. 13).

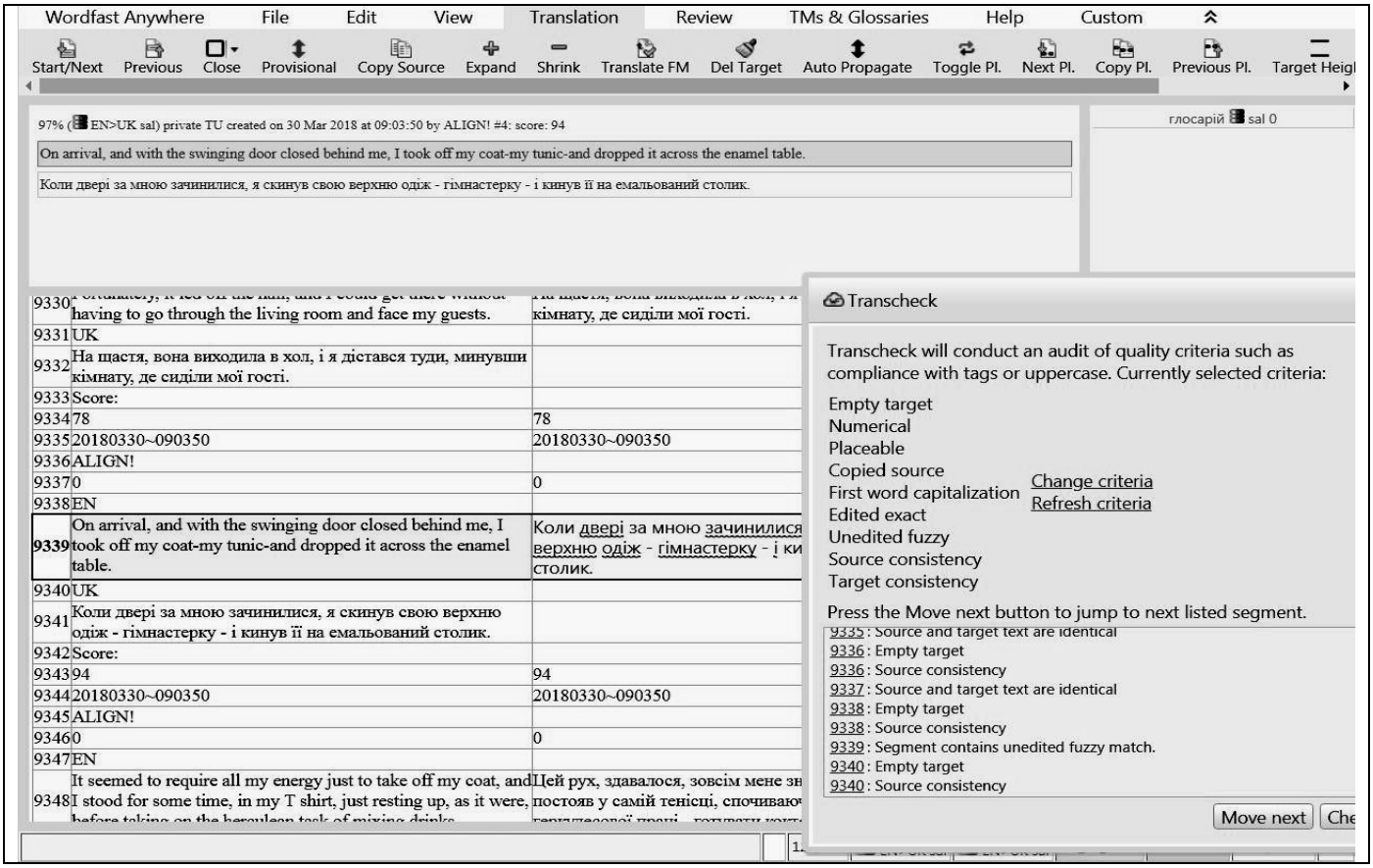

Рис. 13 Виявлення перекладацьких лакун за допомогою програми *Wordfast*

У когнітивній ендозоні кластеризовано ще терміни і поняття лакунології, зокрема такого її аспекту, як семантика декодування, наприклад: англ. *degree zero*, укр. *нульовий знак*, англ. *gap*, укр. *пропуск*, англ. *ethos*, укр. *культурні звичаї*, англ. *untranslatability*, укр. *неперекладність*, англ. *semantic thesaurus*, укр. *семантичний тезаурус*, англ. *synset*, укр. *синсет*, англ. *lemma*, укр. *лема*, англ. *hapax*, укр. *гапакс*, англ. *text alignment*, укр. *вирівнювання текстів*.

Картотеку когнітивної ендозони лакунікону формують заголовки-метафори, алюзії, інтертексти, семантичні девіації, синергетичні лакуни, термінологічні лакуни, гапакси-лакуни тощо. Також сюди включено терміни, що позначають зони лакунарності в таких поняттях, як конденсованість, інформаційна прихованість, латентна візуалізація, невідома синкретичність, нерозпізнаний підтекст, амбівалентний смисл, полісмислові елементи, смислові девіації та ін.

Лакунікони когнітивної ендозони демонструють найвищі показники. Це своєрідний субкорпус, що потенційно може бути значно розширений за рахунок інших текстів, баз даних, корпусів та паралельних текстів.

Лакуноємні й сумірні одиниці досліджуваної ендозони відображають наявність в їхній формі, змісті, функціях, категорійній належності архісеми ‘відсутність’, яка в цих кластерах актуалізується за допомогою інтегральної семи ‘брак’ та диференційних сем ‘відсутня концептуалізація’, ‘делітована одиниця’, ‘гапакс’, ‘нульовий трансфер’ в режимі дано / [не дано], де [не дано] є лакуною.

ВИСНОВКИ

Концептуальна наукова ідея дисертації ґрунтується на таких положеннях: 1) об’єктом вивчення в лакунології є лакуни, що експлікуються як денотат / слово, сигніфікат, знак, культурний аломорфізм, нульовий трансфер, концепти в різних фрагментах картин світу носіїв англійської та української мов; 2) лакуни верифікуються на основі когнітивної, логіко-поняттєвої і лінгвістичної гіперкатегорії лакунарності та існують на формальному (зовнішньому) і семантичному (глибинному) рівнях; 3) формальний рівень – це відсутні графеми, літери, фонеми, граматичні і лексико-семантичні категорії – в мові; пропуски, паузи, мовчання, еліпсис, лінгвокультуреми, реалії – в моно- і міжкультурній комунікації та перекладі; 4) семантичний глибинний рівень – це імплікація, прихований зміст, когнітивні пошуки; 5) верифікація лакуноємних і сумірних лакунарних понять здійснена в різних типах корпусів, результатом якої стало укладання корпусного лакунікону як тритично оформленої структури, яка складається з трьох ендозон: мовної, комунікативної та когнітивної; 6) в мовній ендозоні лакуни – це одиниці графічного, орфографічного, фонолого-фонетичного, граматичного і лексико-семантичного рівнів; в комунікативній – відсутні елементи в мовленні як представників однієї культури, так і в міжкультурній комунікації та перекладі, в когнітивній – актуалізація архісеми ‘відсутність’ як результат пізнання лакунарних явищ у великих масивах текстів і корпусів.

Для кожної з трьох ендозон на основі лексикографічних дефініцій ідентифіковано базовий термін: 1) гіперонім *lacuna/лакуна* – для мовної ендозони, 2) *gap/пропуск* – для комунікативної і 3) *absence/відсутність* – для когнітивної, категоризовані на основі їх онтологічної сутності, якою є NOTHING / НІЩО. Значення, що входять у кожну із трьох ендозон, складають інтенсіонал лакунікону.

Когнітивне моделювання лакуніконів здійснено на основі гіперкатегорії LACUNARITY / ЛАКУНАРНІСТЬ, що представляє собою радіальну структуру за типом “ЦЕНТР – ПЕРИФЕРІЯ”. Сформована радіальна гіперкатегорія LACUNARITY / ЛАКУНАРНІСТЬ структурно представляє собою резервуар, а її субкатегорії є своєрідними субрезервуарами всередині більшого резервуару.

Лакуни в мові є системними, в мовлені – оказіональними, а в когніції – пізнавально-поняттєвими, які характеризуються синергетичними перетинами між зонами, мають варіативні девіації смислових векторів, однак не втрачають загальну кластерно-категоріальну ознаку ‘lack of something’ / ‘відсутність’.

До картотеки лакуніконів включено англо-українські одиниці й терміни на позначення: граматичних, лексичних, фонетичних, синтаксичних лакун (парадигматичні і панхронні лакуни); комунікативних пропусків (синтагматичні й лінгвокультурні лакуни); лакун фонових або специфічно-орієнтованих знань, пов'язаних із процесом декодування/делакунізації (когнітивні й корпусні лакуни). Доповнено лакунікони рідкісними елементами (словами/лемами) та авторськими словами (гапаксами).

Лакуни, що становлять перекладацькі труднощі, виявляються в ретранслюваних версіях перекладу англомовних текстів українською мовою та україномовних – англійською, оскільки саме вони дають більш повну інформацію щодо вилучення лакунарних елементів в одній або в декількох версіях перекладу (делітовані лакунарні одиниці) та містять екстратекстуальні делакунізатори (коментар, передмову, післямову тощо).

Машиночитна бібліотека лакуніконів англомовної та україномовної картин світу оформлена на основі сценарію "МОВА – МОВЛЕННЯ – КОГНІЦІЯ", одиниці яких характеризуються: 1) кросреферентністю; 2) належністю базових термінів і понять до кожної із ендозон та субзон на основі шістьох кластерів: парадигматичного, панхронного, синтагматичного, культурологічного, пізнавального і корпусного; 3) можливістю розширення вузького дослідницького реєстру лакунікону за допомогою програмного забезпечення різноманітних корпусів; 4) тенденцію до подальшого наповнення та структурування за рахунок лексикографічних та інших баз даних, що постійно оновлюються і є основою для укладання словників лакунології.

Новий робочий термін "корпусний лакунікон" у роботі має вузьке значення стартового реєстру одиниць, термінів і понять лакунології, в більш широкому розумінні – це когнітивний механізм фільтрації інформації, що надходить до свідомості людини, в режимі [дано] / [не дано].

Наповнення стартової бази лакуніконів було здійснено за заданими параметрами шляхом процедури пошуку лакун у лексикографічних джерелах за наявності в їх формі, змісті, функціях, категоріальних ознаках архісеми 'відсутність' та подальшої верифікації у різних типах корпусів.

Виявлено, що лакунікони АКС та УКС як підкорпуси міжмовної картини світу (МіжМКС) у кількісному плані не є суттєво асиметричними, проте з перевагою в обох лінгвокультурах когнітивної ендозони. Отримані наукові результати дослідження підтвердили **гіпотезу** про те, що в процесі міжкультурного синхронно-діахронного зрізу виявляються риси системної лакунізації та делакунізації. Лакунізація та делакунізація – універсалії, що фіксують розвиток та відмирання мовних форм. Запропонована модель лакуніконів може бути екстрапольована для подальшої інтерпретації лакун у різномовних текстах, дискурсах та корпусних бібліотеках.

Перспективами подальших досліджень є створення динамічної електронної бази корпусу лакун з метою її адаптації для систем машинного перекладу, що стане допоміжним модулем тлумачення відсутніх елементів. У секондарному тексті створюється прагматико-семантичний вектор, що має тенденцію до компенсації порожнього елемента тлумачення.

У такому ракурсі актуалізується нове розуміння поняття лакуни як старту для чогось нового, як актанта будь-якої мовної системи та реаніматора комунікації загалом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Анохіна Т. О. Корпусний лакунікон англомовної та україномовної картин світу: монографія / відп. ред. А. В. Корольова. Суми: Вид-во СумДУ, 2018. 588 с.

Розділ у монографії

2. Anokhina T. O. The French-Canadian school of lacunology and the Ukrainian lacunology studies // Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies: Collective Monograph (in U 45 three books). Lutsk: Vezha-Druk, 2018. Book 3. P. 58–67.

Статті у фахових виданнях України

3. Анохіна Т. О. Онтологічне буття силенціальних лакун // Філологічні трактати. Науковий журнал / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми: Вид-во СумДУ, 2009. Т. 1. № 3–4. С. 55–60.

4. Анохіна Т. О. Прагматичне навантаження силенціальних знаків в англомовному та україномовному художньому дискурсі // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія / гол. ред. А. В. Корольова. К.: Вид. центр КНЛУ, 2010. Т. 13. № 2. С. 5–11.

5. Анохіна Т. О. Тенденції позначення невербальних лакун у різномовних дискурсах // Філологічні трактати. Науковий журнал / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми: Вид-во СумДУ, 2010. Т. 2. № 1. С. 5–11.

6. Анохіна Т. О. Статус лакунарних конструювань: комунікативно-когнітивні аспекти // Філологічні трактати. Науковий журнал / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми: Вид-во СумДУ, 2010. Т. 2. № 2. С. 133–140.

7. Анохіна Т. О. Категорія лакунарності у контексті суміжних понять // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія / гол. ред. А. В. Корольова. К.: Вид. центр КНЛУ, 2011. Т. 14. № 2. С. 8–15.

8. Анохіна Т. О. Лакуни праформ: лінгвоетимологічна розвідка (“він” та “вона” на літеру *а) // Філологічні трактати. Науковий журнал / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми: Вид-во СумДУ, 2011. Т. 3. № 4. С. 39–43.

9. Анохіна Т. О. Лінгвокогнітивні аспекти лакунарного позначення // Проблеми зіставної семантики: зб. наук. ст. / відп. ред. А. В. Корольова. К.: Вид. центр КНЛУ, 2011. Вип. 10. Ч. ІІ. С. 3–8.

10. Анохіна Т. О., Швачко С. О. Категоризація концепту ЛАКУНА: лінгво-когнітивні аспекти // Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання: науковий журнал / гол. ред. В. Д. Каліущенко. Донецьк: ДонНУ, 2011. 3(24). С. 5–17.

11. Анохіна Т. О. Лексико-семантична лакунарність: міжмовні паралелі // Філологічні трактати. Науковий журнал / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми: Вид-во СумДУ, 2012. Т. 4, № 3. С. 14–20.

12. Анохина Т. А. К вопросу асимметричных девиаций лакун языковых систем (на материале германских и славянских языков) // Система і структура східнослов'янських мов: зб. наук. праць / редкол.: В. І. Гончаров (відп. ред.) та ін. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 5. С. 282–290.

13. Анохіна Т. О. Лінгвокогнітивні пошуки лексичних лакун // Філологічні трактати. Науковий журнал / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми: Вид-во СумДУ, 2012. Т. 4. № 4. С. 5–9.

14. Анохіна Т. О. Типологія лакун у контексті мовної симетрії / асиметрії // Проблеми зіставної семантики: зб. наук. пр. / відп. ред. А. В. Корольова. К.: Вид. центр КНЛУ, 2013. Вип. 11. С. 262–268.

15. Анохіна Т. О. Лакунікон у наївній та науковій картинах світу // Філологічні трактати. Науковий журнал / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми: Вид-во СумДУ, 2013. Т. 5. № 3. С. 5–12.

16. Анохіна Т. О. Статус вихідних патернів категорії лакунарності // Філологічні трактати. Науковий журнал / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми: Вид-во СумДУ, 2014. Т. 6. № 4. С. 5–8.

17. Анохіна Т. О. Lacunae in terms of scholars: the brief overview // Філологічні трактати. Науковий журнал / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми: Вид-во СумДУ, 2015. Т. 7. № 1. С. 7–11.

18. Анохіна Т. О. Декодування лексичних та семантичних лакун на міжмовних векторах лінгвістики // Філологічні трактати. Науковий журнал / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми: Вид-во СумДУ, 2015. Т. 7. № 2. С. 38–45.

19. Анохіна Т. О. Феномен лакунарності (відсутності) у віршованих текстах: перекладацькі аспекти // Філологічні трактати. Науковий журнал / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми: Вид-во СумДУ, 2015. Т. 7. № 4. С. 7–14.

20. Анохіна Т. О., Швачко С. О. Статус лакуни в парадигмі метазнаків категорії НІЩО // Одеський лінгвістичний вісник: зб. наук. пр. / гол. ред. Н. В. Петлюченко. Одеса: Фенікс, 2015. С. 3–6.

21. Анохіна Т. О. Форманти лакунарності в мові, мовленні та в мовленнєвій поведінці // Нова філологія: зб. наук. пр. / гол. ред. С. М. Єнікєєва. Запоріжжя: ЗНУ, 2016. № 68. С. 40–45.

22. Анохіна Т., Швачко С. Чинники лакунарності у модусах мови, мовленні та мовленнєвій поведінці // Науковий Вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки: зб. наук. пр. / гол. ред. Н. О. Данилюк. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2016. № 6 (331). С. 5–11.

23. Анохіна Т. О. Онтогносеологічне осмислення метазнаків "жанр", "текст" і "стиль" // Філологічні трактати. Науковий журнал / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми: Вид-во СумДУ, 2016. Т. 8. № 3. С. 7–14.

24. Анохіна Т. О. Лакуни у віршованих перекладах: нарис із контрастивної генології // Науковий Вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки: зб. наук. пр. / гол. ред. Н. О. Данилюк. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2017. № 3(352). С. 349–355.

25. Анохіна Т. О. Лакуни питальних речень vs теорія мовленнєвих актів // Філологічні трактати. Науковий журнал / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми: Вид-во СумДУ, 2017. Т. 9. № 2. С. 7–12.

26. Анохіна Т. О. Лакуни ретрансльованих перекладів // Нова філологія: зб. наук. пр. / гол. ред. С. М. Єнікєєва. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. № 71. С. 12–17.

27. Анохіна Т. О. Корпусний лакунікон англійської мови: лексикографічний аналіз // Філологічні трактати. Науковий журнал / гол. ред. О. Г. Ткаченко. Суми: Вид-во СумДУ, 2018. Т. 10. № 2. С. 7–12.

28. Анохіна Т.О. The form change and shifts of meaning of multi-word units // Актуальні питання іноземної філології: науковий журнал / гол. ред. І. П. Біскуб. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2018. № 8. С. 6–11.

Статті в періодичних виданнях інших держав

29. Anokhina T. The development of lacunology thesaurus in prototerms of lacunicon // Development of Scientific Thought in the 21st Century: Problems and Perspectives. Riga: Science Support Center Sia, 2013. P. 38–41. ISSN 2255-9329.

30. Anokhina T. The linguistic lacunicon: cognitive mapping in schemes and terms // The Journal of Education, Culture and Society (the international scientific journal founded by Aleksander Kobylarek). Wroclaw: Pro Scientia Publica, 2013. Is. 1. No. 1 (2013). P. 166–174. ISSN 2081-1640.

31. Anokhina T. O. The Lacunicon in English and Ukrainian: The Frequent Terms // Man in India. Subject Area and category: Art and Humanities History (H Index), Social Sciences Cultural Studies. 2017. Vol. 97 (23). P. 3. P. 579–588. ISSN 0025-1569.

32. Anokhina T. O. Rendering allusions and intertextual lacunae. Science and Education a New Dimension. Philology / ed. Dr. Xenia Vamos. Budapest. 2018. VI-(46). Is. 159. P. 7−9. ISSN 2308-5258.

33. Anokhina T. O. The linguistic study of lacunar phenomena // International Journal of Research – Granthaalayah. A knowledge Repository. Indore: Granthaalayah, Publications & Printers, 2018. Vol. 6. Is. 2. P. 101–108. ISSN 2350-0530.

34. Anokhina T. O. Contrasting the English-Ukrainian lacunae in the scientific worldview // International Journal of International Research. 2018. Vol. 08. Issue 03. P. 3. P. 19228 – 19230. ISSN 2230-9926.

Статті в інших виданнях

35. Анохина Т. А. Лингвокогнитивные параметры лакунарности // Текст. Язык. Человек: сб. науч. тр.: в 2 ч. / редкол.: С. Б. Кураш (отв. ред.) и др. Мозырь: Управление образования Мозырский государственный педагогический университет имени И. П. Шамякина, 2013. Ч. 1 С. 174–176.

36. Anokhina T. Challenges in Translation and Interpretation of Lacunar Information // Communication Sciences. Multidimensional Translation: From Science to Arts. Research Papers in Translation & Communication Sciences / ed. K. Užule. Riga: Baltic International Academy, Latvia, 2014. P. 81–91.

37. Anokhina T. O., Kobyakova I. K. Something is lost: lacking information in translation // Edges of scientific creativity: International collection of scientific papers (collective monograph) of the GISAP project participants, autumn 2017 (London, October 18 – October 24, 2017). London: IASHE, 2017. P. 32–34.

38. Anokhina T. Saga of Lacunology // Полилингвальная школа: концепция и модель образовательного процесса: сб. ст. / отв. ред. Е. А. Журавлёва. Астана: Изд-во ИП “Дана”, 2017. С. 175–177.

Тези доповідей на наукових конференціях

39. Анохіна Т. О. Нарис з сучасних проблем лакунології: графічна екстеріоризація категорії відсутності // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: зб. наук. пр. звітно-наукової конференції викладачів університету за 2010 рік, 9–10 лютого 2011 року / Укл. Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Симоненко, О. П. Ємельянова. К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2011. С. 10–11.

40. Анохіна Т. О. Лакуни як труднощі перекладу та тлумачення у відтворенні культурем // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: зб. наук. пр. звітно-наукової конференції викладачів університету за 2012 рік, 9–10 лютого 2013 року / укл. Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Ємельянова. К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2013. С. 24–25.

41. Анохина Т. А. Экстериоризация лингвистического лакуникона в научной картине мира // Мова. Культура. Комунікація: Образ майбутнього у картинах світу та знакових системах: матеріали IV-ї міжнародної конференції (Чернігів, 25 квітня 2013 р.). Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. С. 3–5.

42. Анохіна Т. О. Методологічні засади ідентифікації лакун у сучасному мовознавстві // Україна і світ: діалог мов та культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 р. К.: Вид. центр КНЛУ, 2014. С. 18–19.

43. Анохина Т. А. Вопросительность и лакунарность в языке и тексте // Формирование поликультурной личности в контексте глобальных проблем: сборник материалов международного семинара / отв. ред. Е. А. Журавлёва. Астана: издательство ЕНУ имени Л. Н. Гумилева, 2017. С. 75–81.

44. Анохіна Т. О., Швачко С. О., Ковтун В. Мовленнєві коди // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали V всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників, 20–21 квітня 2017 р. Суми: СумДУ, 2017. С. 33–37.

45. Анохіна Т. О. Rendering lacunae: elimination vs. compensatinon // Україна і світ: діалог мов та культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11–13 квітня 2018 року. К.: Вид. центр КНЛУ, 2018. С. 395–396.

АНОТАЦІЯ

Анохіна Т. О. Типологія лакуніконів англомовної та україномовної картин світу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальностями 10.02.17 – “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство”, 10.02.21 – “Структурна, прикладна та математична лінгвістика”. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2019.

У дисертації розроблено нову теоретико-методологічну концепцію для укладання типології лакуніконів англомовної та україномовної картин світу із застосуванням як традиційних методів лакунології, міжкультурної комунікації і перекладознавства, так і за допомогою сучасних програмних шляхів пошуку лакун у різних типах машиночитних бібліотек, а також у паралельних корпусах. Здійснено кластерну категоризацію лакун за трьома типами ендозон: мовною (за парадигматичним і панхронним кластерами), комунікативною (за синтагматичним і культурологічним кластерами) та когнітивною (за пізнавальним і корпусним кластерами). Систематизовано машиночитну ініціальну картотеку лакун на основі гіперкатегорії лакунарності за сценарієм МОВА – МОВЛЕННЯ – КОГНІЦІЯ й укладено ініціальний / стартовий лакунікони англомовної та україномовної картин світу. Протестовано алгоритми пошуку лакун через знакові й чисельні ідентифікатори у текстових масивах та корпусах текстів. Верифіковано виявлені лакуни в одномовних і паралельних двомовних корпусах і завершено типологізацію корпусного лакунікону. Уведено в науковий обіг термін "делітація" на позначення вилучень у машиночитному бітексті як однієї з методичних процедур укладання лакуніконів англомовної та україномовної картини світу. Установлено закономірності й відмінності в кількісно-якісній організації типологічно укладених лакуніконів англомовної та україномовної картин світу.

Ключові слова: лакунологія, лакунікони, картини світу, типологія, лакуни мови, мовлення, когніції, гіперкатегорія лакунарності, машиночитна бібліотека, корпуси текстів, делітація.

АННОТАЦИЯ

Анохина Т. А. Типология лакуниконов англоязычной и украиноязычной картин мира. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальностям 10.02.17 – "Сравнительно-историческое и типологическое языкознание", 10.02.21 – "Структурная, прикладная и математическая лингвистика". – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Министерство образования и науки Украины, Киев, 2019.

В диссертации разработана новая теоретико-методологическая концепция для установления типологии лакуниконов англоязычной и украиноязычной картин мира с применением как традиционных методов лакунологии, межкультурной коммуникации и перевода, так и с помощью современных программных путей поиска лакун в различных типах машиночитаемых библиотек, а также в параллельных корпусах. Осуществлена кластерная категоризация лакун по трем типам ендозон: языковой (парадигматическая и панхроническая кластеризация), коммуникативной (синтагматическая и культурологическая кластеризация) и когнитивной (понятийная и корпусная кластеризация). Систематизирована машиночитаемая инициальная картотека лакун на основе гиперкатегории лакунарности по сценарию ЯЗЫК – РЕЧЬ – КОГНИЦИЯ.

Составлены инициальные / стартовые лакуниконы англоязычной и украиноязычной картин мира. Протестированы алгоритмы поиска лакун через знаковые и числовые идентификаторы в текстовых массивах и корпусах текстов. Верифицированы обнаруженые лакуны в одноязычных и параллельных двуязычных корпусах и завершена процедура упорядочения корпусного лакуникона. Введен в научный обиход термин “делитация” для обозначения удалений в машиночитаемом битексте как одной из методических процедур составления лакуниконов англоязычной и украиноязычной картин мира. Установлены закономерности и отличия в количественно-качественной организации типологически составленных лакуниконов англоязычной и украиноязычной картин мира.

Ключевые слова: лакунология, лакуниконы, картины мира, типология, лакуны языка, речи, когниции, гиперкатегория лакунарности, машиночитаемая библиотека, корпуса текстов, делитация.

SUMMARY

Anokhina T. O. The typology of lacunicons in the English and Ukrainian worldviews. – Manuscript.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology, Specialty 10.02.17 – “Comparative, Historical and Typological Linguistics”, 10.02.21 – “Structural, Applied and Mathematical Linguistics”. – National Pedagogical Dragomanov University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2019.

The thesis is developed to the new theoretical and methodological concept for organizing the typology of lacunicons in the English and Ukrainian worldviews based on the application of both traditional methods of the science of lacunology, intercultural communication and translation, as well as using modern software ways to search for lacunae in various types of computer readable libraries, as well as in parallel corpora. The cluster categorization of lacunae according to three types of endozones: the linguistic endozone, the communicative endozone and the cognitive were implemented. The computer-readable initial lacunae register was systematized based on the lacunarity hyper-category according to the LANGUAGE – SPEECH – COGNITION scenario, and the initial / starting lacunicons of the English- and Ukrainian worldviews were compiled. The lacuna search by character and numeric identifiers algorithms were tested in text selections and text corpora. The detected lacunae were verified in monolingual and parallel bilingual corpora, and the compilation of the corpus lacunicon was completed. The term “deletion” was introduced into the Ukrainian scientific community to denote deletions in machine-readable bitext as one of the methodological procedures for organizing lacunicons of the English and Ukrainian worldviews. The regularities and differences in the quantitative and qualitative organization of typologically organized lacunicons of the English and Ukrainian world views were established. The computer-readable library of lacunicons of the English and Ukrainian workdviews contains units that are characterized by: cross-referential; belonging to the basic terms and concepts of each endozone and subzone of six clusters: paradigmatic, panchronic, syntagmatic, cultural, cognitive and corpus-based; the possibility of expanding the narrow research registry of the lacunion with the help of software in various corpora.

The corpus-based lacunicon has a tendency to further filling and structuring due to the lexicographic and other databases that are being constantly updated, and the lacunicon can serve the basis for the further compilation of the dictionaries of lacunology.

The new working term "corpus-based lacunicon" in our work has a narrow meaning of the starting register of units, terms and concepts of lacunology, in the broader sense it is the cognitive mechanism for filtering information entering to the human mind in the mode [given] / [not given].

The lacunicon library is the registry of the English-Ukrainian terms of grammar, lexical, phonetic, syntactic lacunae (paradigmatic and panchronic lacunae); includes terms for communicative omissions (syntagmatic and lingual cultural lacunae); terms for lacunae of background or specifically oriented knowledge related to the decoding / delacunization process (cognitive and corpus lacunae). The lacunicon was supplemented by rare elements (words / lemmas) and author's rare words (hapaxes).

Lacunae can be verified on the basis of cognitive, logical-conceptual and linguistic hypercategories of lacunarity and exist on the formal and semantic levels. The formal level of lacunae are seen as missing graphs, letters, phonemes, grammatical and lexical-semantic categories in the language. The omissions, pauses, silence, ellipsis are the signs of intercultural communication and translation. The semantic level of lacunae is seen as implication, concealed content, cognitive pursuits.

The register of the lacunicons was filled in by the established parameters into the configured endozones by the procedure of searching gaps both in the lexicographic and corpus-based sources. The lacunemic units demonstrated the 'absence' parameter in their form, content, functioning feature sets.

The lacunicons of the English and Ukrainian worldviews make up the subcorpora of the interlingual worldview. Being quantitatively asymmetric, the lacunicons have the tendency towards the cognitive endozone steady growth. The obtained scientific results of the study confirmed the hypothesis that in the process of intercultural synchronic-diachronic observation, the features of the system lacunization and delacunization have been revealed. Lacunization and delacunization are the universals that fixate the development and fossilization of linguistic forms. The suggested lacunicon model can be extrapolated for further interpretation of lacunae in multilingual texts, discourses and corpus-based libraries.

For the further perspective projection we rely on the creation of the dynamic electronic base of the corpus-based lacunae which can be helpful as a separate interpretation module for machine translation systems. As the analyzed material has shown, there is always the pragmatic-semantic vector of interpretation in the secondary text preceding the compensation of the empty element. From this perspective there is a completely new understanding of the lacuna concept. Thus, lacuna is seen as a start for something new and the actant of any linguistic system being the reanimator of communication in general.

Keywords: lacunology, lacunicons, worldviews, typology, lacunae of language, speech, cognition, the hypercategory of lacunarity, the machine-readable library, the corpora of texts, deletion.

Підписано до друку 11.02.2019 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Тираж 100. Зам. 37.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua